

DE MODERNE VESTINGBOUW MET TOEPASSING OP DE VLEUGEL- UITBREIDING DER AMSTERDAMSCH E STELLING.

(Vervolg van N°. 8, bladz. 531.) (1)

Zien wij thans hoe, achter de op deze of gene wijze verkregen stormvrije infanterielinie, de artillerie optreedt.

Door de verzekerde stormvrijheid bestaat er voor den aanvaller geen kans onder de hand, door verrassing of een verkorten aanval, zijn doel te bereiken. Het beleg zal dus een geregeld, d. i. een langzaam verloop moeten volgen. En dat moet het hoofddoel van den verdediger zijn, den aanvaller n. l. niets te sparen van al de moeilijkheden en het tijdverlies aan een dergelijk beleg verbonden.

De verdedigende artillerie zal daartoe aan vier wel te onderscheiden opdrachten hebben te voldoen:

1°. zij zal het vuur op groote afstanden moeten kunnen afgeven tegen de vijandelijke kantonnementen, parken, uitladingsstations, toevoerwegen, groote wagencolonnes, enz.;

2°. den strijd hebben op te nemen tegen infanterie en veldartillerie, alsmede tegen de mobiele batterijen, die een stormaanval of den geschutstrijd voorbereiden;

3°. den eigenlijken geschutstrijd hebben door te voeren;

4°. den strijd van nabij moeten volhouden.

Welke vuurmonden zijn nu voor deze verschillende opdrachten, die intusschen soms in elkander vloeien, noodig en waar is daarbij hun aangewezen plaats?

Ad 1. 't Zijn natuurlijk de zware of beter de lange kanonnen, die met hun verre dracht en groote uitwerking als 't ware voor dit vuur zijn aangewezen, de 15 cM. L. dus — omdat wij deze nu eenmaal bezitten — maar vooral de 12 cM. L. Het geschut wordt hierbij in hoofdzaak naar de gegevens der kaart gericht. Tot het stelselmatig onveilig maken van bepaalde strooken, waarin de vermoedelijke kantonnementen, opmarschwegen, enz., liggen, is directe richting geheel overbodig. De aangewezen plaatsen voor deze vuurmonden zijn dus niet de forten of de domineerende hoogten, zelfs niet de tusschenlinie, maar het terrein daarachter (2).

(1) Op bladz. 529 laatste regel en bladz. 530 tweede regel van boven, is abusievelijk „mij” in plaats van „ons” blijven staan.

(2) 't Spreekt vanzelf, dat wanneer in het tusschenterrein niets voorbereid is en de zware kanonnen van 15 cM. zich met hun munitie en de middelen tot gemakkelijken aanvoer in de forten bevinden, men maar 't best doet ze daarin te laten, wanneer de vijand binnen enkele dagen

Hier worden zij opgesteld, zooveel mogelijk tegen waarneming van den vijand gedekt en telegrafisch of telefonisch met gunstig gelegen observatieposten verbonden.

Ook voor een mogelijke, latere deelname aan den geschutstrijd (sub 3), zijn de gemaskeerde opstelling en de indirecte richtmethode deugdelijk. Wel zijn de lange kanonnen hiertoe niet bijzonder geschikt, 't zou echter kunnen zijn, dat de invoering van pantseeringen bij de belegeringsartillerie het demonteerschot weer in eere herstelde en het gebruik van lange kanonnen dus noodzakelijk maakte, maar vooral omdat de moeilijkheid van treffen der goed gemaskeerde vijandelijke batterijen 't in sommige gevallen wenschelijk kan maken het krachtig en over groote diepte bestrijkend granaatkartetsschot der lange kanonnen op die strooken te brengen, waar de aanleg der batterijen vermoed wordt, ten einde aldus de werkers of de bedieningsmanschappen buiten gevecht te stellen.

Alleen tot het afslaan van stormcolonnes (sub 4) zullen de volgens boven opgestelde lange kanonnen minder geschiktheid bezitten. Het tegengaan hiervan is echter ook niet de taak dezer vuurmonden, daarvoor is hun vuursnelheid veel te gering. 't Is echter duidelijk, dat zij bij den aanval op de linie toch door strooijing met granaatkartetsen op bepaalde, door de stormcolonnes en reserves te doorloopen, opengekapte strooken van nut kunnen zijn en ook bij een afscheidingsgewijze verdediging tegen een binnengedrongen vijand nog goede diensten kunnen bewijzen.

Ad. 2. Welke artillerie moet optreden tegen de vijandelijke infanterie en veldartillerie, die trachten den verdediger uit het voorterrein terug te werpen, de insluitingslinie te voltooiën en die, nu hier, dan daar optredende, voelen en tasten, ten einde van de verdedigingslinie en de opstelling onzer vuurmonden zooveel mogelijk te weten te komen?

Niet het sub 1 genoemde zware geschut, zooals de Kapitein SWAVING met recht opmerkt. Wel zou men dit vaak bij onze belegeringsoefeningen zien geschieden, omdat men tegen de infanterie en veldartillerie van den aanvaller niet de in gemaskeerde opstellingen voor den geschutstrijd geplaatste vuurmonden wil gebruiken en aldus demaskeeren, noch minder de gereedgemaakte open batterijen tegen den stormenderhandschen aanval wil verraden. En dit terecht. Maar dit wijst dan ook op de juistheid van Schrijver's opmerking, dat er een leemte in onze bewapening heerscht. (1) De *mobiele* artillerie ontbreekt bij ons. Een gevolg van het te weinig betekenis schenken

voor de stelling te verwachten is. Transport, munitieervoer, batterijbouw met annexe inrichtingen voor bediening, observatie, enz., kosten te veel tijd. Dat zij intusschen in de forten niet gunstig staan — n'en déplaise de nieuwere Oostenrijksche artillerieschool v. REHM, INDRA, enz., — mag wel als zeker worden aangenomen. Daartoe zou men ze moeten pantseren niet een paar stukken, dit beteekent te weinig. Dan komt men echter weer tot die groote, kostbare eenheidsforten met hunne bekende nadeelen en vermenging van den strijd van nabij en veraf.

(1) Waarop ook reeds meermalen de aandacht gevestigd is. Zoo o. a. door den heer SNIJDERS in diens lezing in de Vereeniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, op den 24sten April 1894.

aan het verplaatsen en manoeuvreeren van vestingartillerie van middelbaar kaliber in voorbereide stellingen?

Dit mobiele vestinggeschut zou dan in de eerste plaats uit lichte snelvuuren (vervoerbare) 10 cM. kanonnen moeten bestaan. Concentrisch en met directe richting tegen enkele plotseling opkomende of zichtbaar wordende doelen, als veldbatterijen, colonnes, wagen- en munitietreinen, optredende, zal de uitwerking dikwijls zeer groot kunnen wezen.

Dat op spoorbanen verplaatsbaar geschut — volgens de denkbeelden van MOUGIN en BRIALMONT — hier groote diensten zou kunnen bewijzen, trouwens niet minder voor de taak sub 3 en 4 vermeld, spreekt vanzelf.

Wat de beste opstellingsplaatsen voor deze mobiele vuurmonden aangaat, zijn zandophoogingen, hoog gelegen emplacementen in of achter de linie, in 't algemeen alle punten vanwaar men een ruim uitzicht over het terrein heeft, als 't ware aangewezen. Alleen *dan* vinden dus deze vuurmonden in het fort een plaats, wanneer dergelijk uitzicht niet van andere punten mogelijk of te maken is, 't geen natuurlijk tot de groote uitzonderingen zal behooren.

In het fort opgesteld, gaat de mobiliteit verloren, wordt pantsering, liefst in hefkoepels noodig en dus de inrichting weer zooveel kostbaarder.

Diezelfde pantsering wordt ook in open terrein op de wallinie vereischt bij tegenover gelegen domineerend terrein (als bijv. het westelijk front der Amsterdamsche kringstelling).

Behalve dit vlakbaan-geschut heeft de verdediger verder nog mobiel *kort* geschut noodig, waartoe de mobiele houwtser van 12 cM. ons 't meest geschikt voorkomt, zoowel om 's vijands opstellingen — zooals de Kapitein SWAVING zegt — achter dijken of ingravingen te beschieten, als om zelf achter hooge maskes op te treden. Waar deze ontbreken, zooals veelvuldig in de inundatiestellingen het geval is, kan wederom en vooral tegenover dominerende stellingen ook pantsering van deze korte vuurmonden noodzakelijk worden. In de verdeelbare SCHUMANN'sche pantseraffuit voor 12 cM. Hw. vindt men dan, bij vooraf gereed gemaakte beton-emplacementen, de beste oplossing.

Aan den strijd tegen de mobiele batterijen hebben eindelijk nog de inmiddels in het tusschenterrein gereed gekomen open batterijen van 15 cM. Hw. en 15 cM. Mr. deel te nemen.

Ad. 3. In den nu voortgezetzten geschutstrijd, waarin de aanvaller over belegeringsgeschut beschikt, tracht de verdediger nog zoolang mogelijk het overwicht te behouden. Achtereenvolgens zal hij zijn vuur op de gevaarlijkste batterijen van den aanvaller concentreeren, terwijl diens andere batterijen met granaatkartetsen en brisante granaten worden beziggehouden. Gedurende enkele oogenblikken stijgt de vuursnelheid tot het uiterste. In goede waarneming en richtige plaatsbepaling, ten opzichte van de benaderde ligging, ligt het resultaat. Goede observatiestanden — gepantserde op de forten —

goede verbinding met de posten, kabelballons, electrisch licht, zijn dus hoofdfactoren bij dezen strijd.

De hiervoor te bestemmen vuurmonden zijn, behalve de bovengenoemde 12 cM. Hw. P. A., de korte kanonnen, houwitsers en mortieren uit het geschutpark aangevoerd, dat thans, nu de geregelde aanval zich gemarkeerd heeft, beschikbaar is gesteld.

De opstelling voor deze batterijen in hoog terrein is ingegraven, in heuvelachtig daarbij zooveel achter de kruin van ruggen of plateau's als overeenkomt met de hoogte van de kogelbaan voor de te beschieten doelen. In laag terrein op den beganen grond, een paar honderd meter achter bosschen, *achter* — niet *in* — dijken, kaden of verbindingsliniën, vanwaar echter de waarneming geschiedt. Batterij*bouw* hierbij nevenzaak; maskeering, behalve door hout, vooral ook door voorliggende aardmaskes hoofdzaak.

Ook voor dezen strijd is wederom de 12 cM. Hw. P. A., wegens de afdoende dekking, die deze onder aanbidding van een uiterst klein doel aanbiedt, bijzonder in onze inundatiestellingen op zijn plaats, waar ingraving niet kan geschieden, grond tot dekking schier niet is te verkrijgen en maskeering veelal niet bestaat. Door zijn snel vuur leent deze vuurmond zich eindelijk bijzonder goed tot het boven beoogde massavuur in korten tijd, de zogenaamde »rafales».

Uit het bovenstaande volgt derhalve, dat ook voor deze vuurmonden opstelling in de forten alléén dan is goed te keuren, wanneer ruimte elders, als bij sperforten, totaal ontbreekt.

Ad. 4. Heeft de aanvaller gedurende het vorig tijdperk al herhaaldelijk getracht zijn infanterie vooruit te schuiven, thans treden die pogingen geheel op den voorgrond en zijn verrassingen wegens den korten afstand, waarop de aanvaller nu genaderd is, meer nog dan vroeger te vreezen.

Meer dan ooit bestaat daarom in deze periode behoefte aan electrische verlichting uit de forten, maar vooral van uit de linie . . . wij wijzen hier in 't bijzonder op, omdat de noodzakelijkheid hiervan naar 't schijnt bij onze landversterkingen nog niet genoeg wordt erkend.

Naast de waakzaamheid der bezetting, berust de veiligheid toch voor een groot deel op uitgebreide, in meerdere liniën vóór forten en verbindingswal aangebrachte hindernissen, die in beteekenis in den modernen vestingbouw nog aanmerkelijk gewonnen hebben (1), maar hare volle waarde 's nachts slechts behouden door de bundels electrisch licht, die men er (bij tusschenpoozen) overheen kan werpen. Tegen *nachtelijke* ondernemingen nu, waartoe de groote uitwerking van het moderne vuur meer en meer dringt, zij men in de toekomst bijzonder op zijne hoede!

(1) Waar in dit opzicht het moderne artillerievuur de kracht der metselwerken gebroken, of deze bij voldoende sterkte te duur gemaakt heeft, hebben ijzerdraad-versperringen en verhakkingen, vooral de eerste, niet alleen hiertegenover hare waarde behouden, maar nog in beteekenis gewonnen, daar haar doel: »ophouden onder het vuur», door de zooveel grootere vuuruitwerking van het infanteriegeweer en van de snelvurende kanonnen, nog in belang is toegenomen.

«Tegen de troepen, die den storm verrichten, is het lichte geschut het aangewezen.

«Aangezien de stormaanval zoowel tegen de forten als tegen de linie plaats heeft, geschiedt de opstelling op beide.

«Op de forten, het aan de plaats gebonden snelvurend geschut gepantserd, liefst dus in hefkoepels.

«In de lange tusschenlinie, met haar tal van voorbereide emplacements, de mobiele veldvuurmonden.

«Bij beide, fort en linie, draagbaar geschut, mitrailleurs, als toevoeging aan de infanterie.

Voor de linie daarbij nog: loopgraafpantserers in de eerste plaats ter flankering van de natte grachten der steunpunten, en verder, naarmate van de financieele krachten, in meerdere of mindere mate ook als toevoeging voor de frontale verdediging. In sterke mate in elk geval wederom in de open, gedomineerde inundatiestellingen. Bij dezer volkomen bekende ligging en gemis aan maskeering (westfront Amsterdam) zijn toch de pantseringen alléén, maar dan ook volkomen technisch opgewassen tegen het vuur van den aanvallers, die door de voorgelegen inundatie verder dan de demonteerafstand (1200 à 1500 M.) van de linie verwijderd moet blijven.

«Als aanvulling eindelijk in de linie met hare flankerende gedeelten en eventueel achtergelegen afscheidingen, open emplacements voor 12 cM. K. A., 10 cM. en 8 cM. B., vuurmonden, die elk hunne eigenaardige voor-, maar vooral ook hunne bijzondere nadeelen bezitten, in elk geval in beteekenis verre achterstaan bij het lichte pantsergeschut, dat ook 's nachts eene snelle, gemakkelijke en machinale richting toelaat, zonder recul!

Omtrent het IIde Hoofdstuk »de bevestiging van Kopenhagen aan de landzijde» valt uit den aard der zaak hier niet veel meer te zeggen (1).

Met een verziende blik en een helderheid van oordeel, die onze bewondering wekken, heeft het kleine Denemarken, voornamelijk in den persoon van zijn chef der genie, den Kolonel SOMMERFELDT, zonder schier eenige practische ondervinding (2) op dit gebied, in een tijd (1886) dat alle staten, onder den overweldigenden indruk van het verbeterd worpvuur en de invoering der brisante granaten, aarzelden hoe hiertegenover hunne verouderde versterkingen te verbeteren of nieuwe te scheppen, eene keuze, en in hoofdzaak eene gelukkige keuze gedaan.

(1) Zie voor de versterking van Kopenhagen, behalve eene reeks van kleinere artikels in de *Revue milit. de l'Etranger* van verschillende jaargangen en het *Milit. Wochenblatt* 1893 N°. 63, voornamelijk de *Mitth. Art. und Genie* 1893, N°. 8 en 9, de *Revue du Génie milit.* van Sept. en Oct. 1894, alsmede de beide artikels van den Overste FROBENIUS in het *Archiv Art. und Ing. Offz.* 1893 Nov.—Dec. en in de *Jahrb. Deutsche Armee und Marine* 1894, Heft 2 en 3.

(2) »Anderseits hat man auch — zegt FROBENIUS in zijn bovenvermeld artikel in de *Jahrb.* — keine vielköpfige Meinungsverschiedenheit und veraltete Anschauungen höherer Vorgesetzter zu bestreiten.»

Het heeft zich daarbij vrij weten te houden van de beide uitersten op vestingbouwkundig gebied, zoowel van de ur-conservatieve richting, vertegenwoordigd door den Generaal BRIALMONT, zooals deze in de versterking van Rumenie's hoofdstad en de Maasvestingen belichaamd werd, als van de ultraradicale richting, door VON SAUER, SCHUMANN en MEIJER voorgestaan en in de Serethlinie verwezenlijkt.

Voorgegaan door het edel patriotisme der Deensche vrouwen, gedragen door den moreelen steun van het meest ontwikkelde gedeelte van het Deensche volk, heeft de Regeering, ondanks het voortdurend verzet der Folkething, die hardnekkig alle gelden weigerde, met energie den bouw voortgezet en in weinige jaren voltooid (1).

Zij heeft daarbij met betrekkelijk geringe middelen veel tot stand gebracht.

Hoe goedkoop was niet die doorlopende wallinie van het westfront, goedkooper zelfs per KM. frontlengte dan eene gelijke lengte fortbevestiging. Hoe deed dit alle vroegere beweringen omtrent de kostbaarheid van dergelijke permanente liniën te niet!

En hoeveel goedkooper waren, bij gelijke vuuruitwerking, de Deensche forten vergeleken met de Belgische Maasforten, gevolg van de groote besparing op de doode materialen: grond en beton (2)!

Geen wonder dus, dat de Schrijver der »Vleugeluitbreiding» met de Deensche bevestigingswijze sympathiseerde en, bij zijn voorstellen tot versterking van ons paladium, de inrichting van de forten der Deensche hoofdstad tot voorbeeld koos.

Van onzen kant moesten wij echter, bij niet minder ingenomenheid met het door Denemarken verrichte, mede op die punten wijzen, waar voor ons land een andere richting ons meer gewenscht scheen.

Zeer belangrijk zijn de redenen, die voor de noorder — in verband met de aanstonds te beschouwen zuider — vleugeluitbreiding der Amsterdamsche stelling pleiten:

De kans, dat de haven van IJmuiden gedurende den oorlog open zal blijven en wij dus niet van de buitenwereld afgesloten zullen worden.

Het behoud der vrije vaart op het Kanaal.

Het blijvend bezit der sluizen.

De werkdadige ondersteuning van IJmuiden en Velzen onderling.

De splitsing van het aanvalsterrein, de gelegenheid tot opname van mobiele troepen, enz.

(1) »Da ist kein schüchternes Tappen und Versuchen, kein befangenes Nachahmen und Anpassen ausländischer Typen, sondern eine klar bewusste taktische Idee, auf das Terrain mit Geschick und Verständniss übertragen,» zegt FROBENIUS in het *Archiv* van 1893. Mocht men dit spoedig ook van de versterking onzer hoofdstad kunnen getuigen!

(2) Zie de door FROBENIUS gegeven vergelijking van de kosten der forten op het hooge plateau van Gladsaxe met die van 2 groote en 1 klein Belgisch Maasfort van gelijke vuurkracht, voor zoover deze laatste forten betreft, berekend door R. WAGNER in de *Jahrbücher* 1893 Heft 1 en 2.

Op welke wijze zal men zich deze voordeelen 't best verzekeren?

Verschillende projecten zijn daartoe voorgelagen. (1)

Het laatste ontwerp, nl. dat van de commissie, door den oud-Minister SEIFFARDT ingesteld, wilde voor zoover dit gedeelte betreft een verdediging van het Kanaal zelf door den bouw van een fort ten noorden van de nieuwe sluizen bij de Tiend op 4 KM. van Velzen en 2 KM. van IJmuiden, benevens een fort tegenover dit werk aan de zuidzijde van het Kanaal.

De Kapitein SWAVING merkt hiertegen in het thans te behandelen IIIde Hoofdstuk op, dat IJmuiden zeker beter verzekerd, maar de verdediging van het Kanaal nog niet voldoende gewaarborgd zou wezen.

't Komt ook ons voor, dat 't den vijand, in verband met het bedekte voorterrein en den nog belangrijken afstand tusschen de Tiend en Velzen, niet moeilijk zou vallen zich hier in de nabijheid van het Kanaal vast te nestelen en de scheepvaart — zoo door het leggen van torpedo's als door artillerievuur — te belemmeren en te beletten.

Van een offensief optreden *uit* of een veilige retraite voor onze mobiele troepen *in* deze stelling zal dan ook wel geen sprake zijn.

Daartoe moet de verdediging niet gevoerd worden *langs*, maar op voldoende afstand *van* het Kanaal. De werken van het bruggenhoofd op het Kanaal moeten voldoende zijn vooruitgeschoven.

Dat is een eerste tactische eisch!

De Kapitein SWAVING wenscht dan ook de stelling van het fort Veldhuis — waar zij aan de kringstelling aansluit —, ten noorden van Beverwijk om, op het fort IJmuiden aan te trekken, waarbij de heuvelachtige en met hout bedekte duinstrook Kralenberg in de stelling wordt opgenomen.

Meerdere voordeelen worden door den Schrijver aan deze positie toegekend:

De lengte — 7 KM. — is weinig langer dan de lijn Velzen—IJmuiden; de te verdedigen kustlijn wordt zelfs in 't geheel niet grooter. De stelling heeft in 't algemeen een gunstig voorterrein, bij den Kralenberg is zij door een \pm 1000 M. breede vlakte, de Breesaap, van de duinenrij gescheiden. De opname van Beverwijk in de stelling neemt het nadeel der ongunstige ligging van dit dorp ten opzichte van de kringstelling weg. De verdediger beschikt nu zelf bij Beverwijk over een uitnemend net van wegen, die een snel oprukken van een in het centrum opgestelde hoofdreserve gemakkelijk maken. De vleugels kunnen eindelijk krachtig van achterwaarts ondersteund worden, de linker van het Kanaal af, de rechter van den spoordam af.

Zeker zal naar ons inzien de stelling SWAVING beter dan de eerst beschouwde de voordeelen waarborgen, die men van de nieuwe vleugeluitbreiding der Amsterdamsche stelling verwacht.

Ook voldoende waarborgen?

(1) Zie de lezing van den Generaal ELAND »Oud en nieuw betreffende de inrichting der Stelling van Amsterdam,» in de Vereeniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, op 22 Febr. 1894.

Naar onze meening is daartoe het bruggenhoofd op het Kanaal aan de duinzijde door het hier ontworpen fort en de linie Breezaperhof, op nog geen 1000 M. van het Kanaal, nog niet genoeg vooruitgeschoven om onze troepen een veilig »van oever verwisselen» toe te staan; zijn de sluizen en de vrije vaart op het Kanaal niet volkomen beschermd te achten; verkeert ook de versterking van den duinrug aan de oostzijde van de Breesaap tegenover het domineerende duinterrein aan de westzijde in een te ongunstige positie.

Met behoud dus van hetzelfde oostelijke aanleuningspunt bij Veldhuis en opname van Beverwijk in het centrum der stelling, zouden wij den westelijken vleugel minstens 3 à 4 KM. vóór het Kanaal vooruitgeschoven wenschen, waardoor hier de vijandelijke artillerie op voldoende afstand gehouden wordt.

Tot beperking der te verdedigen kustlijn dezen minimum afstand zoo min mogelijk te overschrijden. De aansluiting aan zee dus te zoeken ter hoogte van Wijk aan Zee, eene richting die ook reeds meermalen, in 't bijzonder door het toenmalig lid der 2de Kamer VAN LÖBEN SELS, is voorgesteld.

Ten noorden of ten zuiden van dit dorp?

Van af den hoogen domineerenden duintop, tusschen de zee en het dorp, de linie zuidwaarts ombuigende en vervolgens in oostelijke richting de duintoppen volgende, heeft men een vrij ruim uitzicht en een open voorterrein, dat zich van 500 à 700 M. — de vlakte waarin het dorp is gelegen — allens verbreedt.

De linie zou zich verder in oostelijke richting over »het Gedenkteeken» naar Hofland moeten uitstrekken en vervolgens aan de inundatie bij Veldhuis aansluiten.

Zeer gunstig is deze stelling aan de westzijde bij het smalle en diepe ravijn van Wijk aan Zee evenwel niet gelegen.

Ook valt daarbij de prise d'eau der Zaanlandsche waterleiding, op ruim één KM. ten noorden van Wijk, buiten de stelling. Moge nu ook de capaciteit gering zijn in vergelijking van die te Vogelenzang ($\frac{1}{10}$), de watervoorziening van Amsterdam is niet zoo overvloedig, dan dat deze al of niet toevoeging een zaak van weinig belang zou zijn.

Kiest men daarentegen de lijn $1\frac{1}{2}$ tot 2 KM. meer noordwaarts, van omstreeks halverwege strandpaal 50—51, vooruitspringende naar den oostelijken duinrand op 2000 M. ten oosten van paal 51, en van hier langs den noord-oostelijken rand van Heemskerkerduin terugspringende in de richting Hofland, dan wordt eene krachtige, ook de vlakte beheerschende, duinpositie van niet te groote breedte met vrij open voorterrein verkregen en komt ook de watertoren door den afstand, waarop de werken de vijandelijke batterijen kunnen houden, vermoedelijk voldoende binnen de linie. Slechts een betrekkelijke geringe nivelleering is in het duinterrein noodig; van de oude linie van Beverwijk kan voor het westelijk gedeelte nog als opnamestelling partij getrokken worden; vooral echter wordt hier voor onze troepen en reserves in de vlakte

van Wijk—Beverwijk, met haar uitgebreid wegennet, een zeer voordeelige opstelling gevormd, die een gemakkelijke verplaatsing verzekert en een offensief optreden begunstigt.

Voldoet aldus de stelling uit een *tactisch* oogpunt, zoo schijnt zij ons uit een *strategisch* oogpunt niet minder belangrijk. De mogelijkheid van hieruit te allen tijde offensief te kunnen optreden (1), maakt o. i. het vraagstuk der landsverdediging aan de westzijde eenvoudiger: door deze vleugeluitbreiding zou men toch met een *bewaking* der Noord-Hollandsche kust ten noorden van de geprojecteerde stelling kunnen volstaan, waardoor ons veldleger geheel voor de *verdediging* der Zuid-Hollandsche kust beschikbaar kan blijven en de kansen van het afslaan eener landing dus aanmerkelijk zouden winnen. 't Is hier echter de plaats niet op dit punt verder in te gaan.

(Wordt vervolgd.)

(1) Een nog meer tot Castricum vooruitgeschoven stelling, het geheele duincomplex insluitende, volgens de oorspronkelijke denkbeelden van den Generaal DEN BEER POORTUGAEL zou in dit opzicht nog voordeeliger zijn. De zooveel grooter te verdedigen kustlijn deed ons echter hiervoor terugschrikken.

van Wijk-Beverwijk, met haar uitgebreid wezen, een zeer voorloopen
 opstelling gevormd, die een gemeentelijke verplaatting verschaft en een
 officieel openbaar begroting van 1874. De wet van 1874, die nu
 in Voorschot aldus de stelling uit een vastheid ooprukt, zoo schijnt zij ons nu
 een sterker ooprukt met minder belangrijk. De mogelijkheid van hierin
 te laten zijde officieel te kunnen oopruken (1), waart o. f. het verspreid der
 landstreek tot een der wettelijke oopruken; door deze oopruken van
 met zich met een inzicht der Noord-Hollandsche kust ten noorden van
 de verandering der Noord-Hollandsche kust kan dienen en de inzicht
 van het afdelen onder handig en inzicht, zouden winnen. De hier
 onder de plaats niet op dit punt verlaten in te nemen, op dit punt
 (Wort hervord).

**Voorstel van Wet van den Heer BAHLMANN tot wijziging van art. 36
 der schutterijwet.**

Volledigheidshalve zij hier met een enkel woord van dit voorstel van Wet melding gemaakt, hoewel wij de waarschijnlijkheid uiterst gering achten, dat dit voorstel ooit eenige praktische beteekenis zal verkrijgen. Door in art. 36 der schutterijwet de woorden; »Uit eene toelage uit de gemeentekas», te vervangen door: »Uit eene toelage uit 's Rijkskas», wil de geachte voorsteller, ter ontlasting der gemeente-financiën, de kosten, welke thans door de gemeenten tot instandhouding der schutterijen worden gedragen, voortaan door de Rijkskas doen betalen. Bovendien vermeent de Heer BAHLMANN, dat, wanneer die kosten door het Rijk gedragen worden, de mogelijkheid zal ontstaan tot schadeloosstelling van overheidswege aan hen, die door het verplichte bijwonen der schutterij-oefeningen schade lijden in hunne beurs. Bij den bevonden toestand van vele gemeentekassen kan dit thans niet van de gemeenten verlangd worden.

Hoewel wij nu gaarne met den Heer BAHLMANN instemmen, dat alle lasten ten behoeve van het krijgswezen zooveel mogelijk door het Rijk gedragen moeten worden en dat de billijkheid medebrengt, dat zij, die zich in den krijgsdienst oefenen, schadeloos gesteld worden voor het nadeel, dat zij lijden door ten behoeve van die oefeningen eenigen tijd aan hunne gewone werkzaamheden onttrokken te worden, zouden wij toch niet kunnen aanbevelen het hier besproken wetsvoorstel in overweging te nemen. Deze meening berust op de volgende gronden:

1°. Eene regeling der gemeente-financiën in dien zin, dat de uitgaven, welke ten behoeve van het Rijk thans ten onrechte door de gemeenten gedragen worden, voortaan door het Rijk betaald zullen worden, behoort te geschieden gelijktijdig met de regeling der gemeente-financiën in haren geheelen omvang en voor al die onderwerpen, welke daarvoor in aanmerking komen. Nu een ontwerp ter herziening van de regeling der gemeente-financiën reeds bij den Raad van State aanhangig gemaakt schijnt te zijn, bestaat voor deze partieele regeling allerminst reden.

Het loekmann van schiedloosstellingen voor gewone diensten (oer-
 nigen) of de schutterij heeft nimmer in de bedoeling der Wet gelezen.
 Schiedloosstelling of bezoldiging heeft alleen plaats in de gevallen, bedoeld
 in de art. 40, 41 en 42 der Wet.
 De hoest onderzochtme loekman, waarin onze schutterijen verkeren,
 getuige de in de laatste tijden daarbij voortgekomen omstandigheden, dringt
 tot oepel van die verouderd inrichting en tot het stellen van een druk-
 in deze loekman.

Samensmelting der officierskaders.

VERBETERING DOOR BEZUINIGING.

- »Eene *trapsgewijze* en geleidelijke vereeniging der beide officierskaders, zie hier een quaestie, die een *nauwgezette overweging verdient* (1).»
 - »In principe ben ik het waarschijnlijk met de meesten uwer eens, en ben ik er een groot voorstander van (1).»
 - »Ook voor het vormen van wezenlijke *Indische specialiteiten*, officieren, die evengoed in politieke missiën en als gezaghebbers in pas geannexeerde gewesten, als op het oorlogstooneel, te gebruiken zijn, is het stelsel van veelvuldige aflossing niet gunstig, — maar bij het thans in Indië aanwezige talrijke en kundige civiele ambtenaarspersoneel is dit ook minder dringend noodig dan vroeger . . . (1).»
 - »Ten slotte geloof ik, dat de voordeelen talrijker zijn dan de nadeelen en dat eene vereeniging dus wenschelijk zou zijn (1).»
- NETSCHER. Vereeniging ter Beoefening van de Krijgs-
 wetenschap 25 Januari 1867 (bladz. 191 en 192).

Den 5den October 1895 verscheen — en werd op dien datum aan het *Indisch Militair Tijdschrift* naar Batavia verzonden — onze brochure onder bovenstaanden titel (2).

In de aflevering n°. 3 van 1896 van dat Tijdschrift — eerst op 12 April 1896 in Nederland ontvangen — is eene wederlegging dezer brochure opgenomen, geteekend door Y.

Aangezien ons geen afdruk van dat opstel was toegezonden (door tusschenkomst van onzen uitgever ware zulks zeer gemakkelijk geweest) en hier ter stede bij geen enkelen boekhandelaar die afzonderlijke aflevering voorhanden was, verzochten wij aan de redactie, zoo spoedig mogelijk en tegen rem-bours, ons die aflevering wel te willen doen toekomen.

(1) Deze cursiveering is van ons.

(2) Zie ook onze artikelen in het *Algemeen Handelsblad* van 21, 22 en 23 November, 17 December 1895, 15 Januari en 5 Februari 1896.

Inmiddels stelde een onzer vrienden den 15den Juni ons een exemplaar van het verlangde nummer welwillend ter hand, waardoor wij in de gelegenheid werden gesteld met de weerlegging van Y's opstel aan te vangen. Niet wetende of, en zoo ja wanneer, de uit Indië gevraagde aflevering ons zou worden toegezonden (1); in de onzekerheid verkeerende of het tegenwoordig opstel al dan niet zou worden opgenomen in een der eerstvolgende nummers van het *Indisch Militair Tijdschrift*; en zelfs niet kunnende vermoeden of, bij het openen van plaatsruimte, er tegen den inhoud van het opstel wellicht bezwaren zouden worden geopperd, waardoor vertraging zou moeten ontstaan; maar toch prijs stellende op eene spoedige openbaarmaking in een der meest gelezen militaire, periodiek verschijnende werken, meenden wij — ook in verband met de niet reeds dadelijk in April ll. uit eigen beweging gedane toezending van een afdruk van Y's opstel — ter wille van de zaak zelve de medewerking te moeten en te mogen inroepen van *De Militaire Spectator*.

Aangenaam was het ons van de redactie van dien *Spectator* te vernemen, dat, alhoewel het geen gebruik is om wederleggingen op beoordeelde brochures of boekwerken op te nemen, zij echter ten deze gaarne eene uitzondering heeft gemaakt.

Wij zullen trachten het opstel van Y zooveel mogelijk op den voet te volgen, voor zooverre het ons aanleiding geeft tot wederlegging.

Dat opstel vangt aan met een motto, getrokken uit de woorden, door den Heer NETSCHER gesproken in de Vereeniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap alhier, op 29 April 1892.

Ook wij hebben boven deze wederlegging als motto overgenomen eenige volzinnen door dien zelfden Spreker, in die zelfde vereeniging op 25 Januari 1867, bij zijne voordracht over de vereeniging der officierskaders geuit.

Uit die voordracht blijkt, dat de Heer NETSCHER een groot voorstander is van eene vereeniging der officierskaders, mits die samensmelting: 1°. tragsgewijze en geleidelijk plaats heeft (bladz. 191); 2°. niet op alle officieren wordt toegepast (bladz. 192); 3°. niet verplichtend is voor de reeds dienende officieren (bladz. 191); 4°. gepaard gaat met een stelsel van bevordering, dat rechtvaardig is en dat tevens de belangen der officieren en van den Staat waarborgt (bladz. 192); 5°. geen zeer groote vermeerdering van uitgaven veroorzaakt (bladz. 192); en 6°. de geschikte stof tot aanvulling der officierskaders niet tegenwerkt (bladz. 192).

Aangezien de verschillende stelsels, die tot op dien dag waren voorgesteld, niet aan die gestelde voorwaarden voldeden, eindigde de Heer NETSCHER zijne rede met te verklaren, dat »eene geheele vereeniging der officierskaders

(1) Tot op heden hebben wij de gevraagde aflevering niet ontvangen.

met geregelde afflossing is eene schoone hersenschim, vooreerst voor geen uitvoering vatbaar (bladz. 202)."

Is het daarom te verwonderen, dat — toen de Oost-Indische Majoor Haver Droeze op 29 April 1892 een ingewikkeld en moeilijk uitvoerbaar nieuw stelsel van gedeeltelijke vereeniging der officierskaders in die Vereeniging uiteenzette, dat de door den Heer Netscher in 1867 geopperde bezwaren evenmin uit den weg ruimde — deze, bij zijne beoordeeling van dat stelsel, de woorden bezigde, die als motto boven het opstel van Y hebben gediend?

Wanneer men echter ons stelsel toetst aan de door den Heer Netscher gestelde eischen, zonder welke hij eene samentrekking der officierskaders onmogelijk achtte, dan zal men ontwaren, dat ons stelsel volkomen daaraan beantwoordt, want: 1°. de invoering zal opvolgend, voor elken rang afzonderlijk, plaats hebben (E 1°. der brochure, bladz. 12 en 13); 2°. de officieren van de plaatselijke en provinciale staven, de marechaussees, enz., van het Nederlandsche leger en de officieren van den geneeskundigen dienst van beide legers wisselen niet om (noot 6 der brochure, bladz. 10); 3°. het stelsel is niet verplichtend voor de reeds dienende officieren (E 2 en 3 der brochure, bladz. 13); 4°. de bevordering kan rechtvaardig worden toegepast en zoodanig, dat de belangen zoowel van den officier als van den Staat daardoor worden bevorderd (Hoofdstuk G, bladz. 24—29); 5°. in plaats van eene groote vermeerdering van uitgaven zal eene groote bezuiniging verkregen worden; en 6°. de geschikte stof tot aanvulling blijft verzekerd (*Alg. Hbl.* (1) 17 December 1895 en 15 Januari 1896).

Kan men nu in gemoede beweren, dat de woorden, die door Y als motto gebezigd werden om ons stelsel te veroordeelen, ook op dat stelsel van toepassing zijn en dus terecht boven zijn opstel waren geplaatst?

Beschouwen wij nu het opstel zelf.

Geheel ten onrechte vermeent Y »dat het in hoofdzaak bezuiniging is, die ons tot ons voorstel »Samensmelting der officierskaders» brengt (bladz. 203)."

Doel van ons schrijven is het *hoofdzakelijk* geweest, aan te toonen en te bewijzen, dat door die vereeniging onze legers (hier te lande en in de koloniën) meer en beter *strijd- en slagvaardig* zullen worden. Twee autoriteiten hebben zich reeds met dat gevoelen vereenigd, te weten: de Minister van Oorlog en die van Koloniën. De eerste schreef in zijne memorie van antwoord aan de Tweede Kamer, betreffende de oorlogsbegrooting, dienst 1896: »Op het hieromtrent gevraagde aarzelt ondergeteekende niet als zijn gevoelen te doen kennen, dat, indien het denkbeeld, om het officierskader van het leger hier te lande met dat van het leger in Nederlandsch Indië te doen samensmelten, ware te verwezenlijken, zonder nadeel voor den dienst en voor de aanvulling der beide legers, dit zou te achten zijn in het belang

(1) *Algemeen Handelsblad.*

van onze slagvaardigheid." Ook de woorden, die door den M. v. O. in de vergadering der Tweede Kamer op 18 December 1895 werden uitgesproken, hebben onze bewering versterkt, te weten: »Ik meen in de regels te hebben laten doorschemeren, dat ik van de zaak geen tegenstander ben." De twee voorwaarden, waarvan de M. v. O. zijne verklaringen afhankelijk stelde, zijn door ons in het *Alg. Hbl.* van 17 December 1895 behandeld. In dat artikel hebben wij getracht met cijfers aan te toonen, dat bij eene samensmelting der officierskaders, wanneer 60 officieren hier te lande en bij het koloniale leger boven de formatie werden aangesteld — hetgeen ook uit een financieel oogpunt zonder enig bezwaar kan geschieden —, geen nadeel voor den dienst te wachten was, terwijl er geen vrees behoefde te bestaan voor de aanvulling der officierskaders.

In de memorie van antwoord aan de Eerste Kamer — betreffende Hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting, dienst 1896 — wordt o. a. door den M. v. O. gemeld: »De ondergeteekende deelt voorts geheel in het gevoelen van die leden, welke van oordeel waren, dat men tot de uitvoering van het denkbeeld (samensmelting der officierskaders) zal kunnen naderen (1) door de detachering over en weer van jonge ongehuwde officieren op ruimer schaal aan te moedigen en toe te passen. Hij is, na overleg met zijn ambtgenoot van Kol. (1) dan ook ten volle bereid het daarheen te leiden, dat de bepalingen omtrent de wederzijdsche detachering van officieren der beide legers in dien geest worden herzien." Dus ook de M. v. K. wil nu reeds zooveel mogelijk tot ons stelsel naderen.

De bezuinigingsquaestie, die uit den door ons voorgestelden maatregel moet voortvloeien, beschouwden wij slechts als eene zeer aangename verrassing en eene zeer voordeelige bijzaak voor de belastingschuldigen. Verrassing, omdat alle voorstanders van amalgamatiestelsels, die zich tot heden opdeden, op eene zeer groote vermeerdering der Rijksuitgaven rekenden. Bijzaak, omdat als axioma kan worden aangenomen, dat het belang van den Staat niet alleen in de schatkist zetelt.

Dat de quaestie der bezuiniging in onze brochure eene zoo groote plaatsruimte innam, zal wel niemand verwonderd hebben, die zich de moeite getroost heeft de daarin voorkomende cijfers na te gaan, — vooral omdat het beschouwen der zaak van deze zijde nieuw was en dus duidelijk en onwederlegbaar moest worden aangetoond, dat er geldelijk voordeel door kon worden verkregen. Gaarne billijken wij dan ook de ontboezeming van den Heer KIELSTRA: »niet altijd gaat verbetering met bezuiniging samen. . . . vooral niet op militair gebied (*Alg. Hbl.* 15 Oct. 1895)."

Omtrent de door Y (in navolging van den Heer KIELSTRA) gestelde meening: »dat de verkregen bezuiniging in geen verhouding kan staan tot de uitgaven, die jaarlijks voor beide legers besteed worden (bladz. 204)", verwijzen wij

(1) Deze cursivering is van ons.

naar ons artikel in het *Alg. Hbl.* van 21 November 1895. Indien Y van dat stuk intijds had kunnen kennis nemen, zou hij waarschijnlijk het voorbeeld van den Heer K. gevolgd hebben en op deze bewering niet zijn teruggekomen.

Evenmin als den Heer KIELSTRA, is het Y duidelijk: »Hoe eene detachering (in eenige door hem genoemde Nederlandsche garnizoenen) kan bijdragen tot vermeerdering van wetenschappelijke of technische militaire kennis (bladz. 204).»

Ons antwoord, hieromtrent aan den Heer KIELSTRA gegeven, kan ook voor Y dienst doen; het luidde: »In de brochure is evenwel niet enkel gewezen op het klimaat, maar vooral klem gelegd op het gemis aan hulpbronnen en gegevens tot studie, die in de meeste Oost- en West-Indische garnizoenen of niet gevonden, of moeilijk te verkrijgen zijn (In Nederland heeft het omgekeerde plaats). Het komt ons daarom voor, dat de Nederlandsche officieren die in kleine garnizoenen verblijf houden, veel meer — en veel beter gelegenheid hebben om zich op militaire studiën toe te leggen, dan zulks in de meeste Oost- en West-Indische garnizoenen of posten het geval kan zijn (*Alg. Hbl.* 22 November 1895).»

»Voor den Indischen officier», zoo vervolgt Y, »zie ik in die detachering slechts het voordeel van wat eerder naar Nederland terug te keeren, hetzij om *particuliere*, hetzij om gezondheidsredenen; met een vrij goed traktement hoopt men eenige aangename jaren in het moederland te slijten (bladz. 205).»

De hier door ons gecursiveerde woorden zijn niet zeer vleidend voor de collega's van Y, en wij betwijfelen het zeer, of zij hem voor die uiting bijzonder dankbaar zullen zijn. Wij althans onderschrijven die bewering geenszins. Tal van Oost-Indische officieren hebben wij gekend en zelfs onder onze orders gehad, die met edeler bedoeling detachering hadden aangevraagd; officieren, die zich met hart en ziel toelegden om van de goede gelegenheid en de overvloedige stof tot studie, die hun hier ten dienste stonden, gebruik te maken om hunne militaire kennis te vermeerderen; officieren, die ten volle beseften, dat de hooge Rijksuitgaven, die voor hen werden vergoed, alleen dan verantwoord zouden zijn, indien zij hunne plichten op die wijze opvatten.

Y voegt hieraan nog toe: »Velen, vooral zij, die in kleinere garnizoenen ingedeeld worden (naar o. m. zijn het *alleen* de officieren, die — met een goed traktement *eenige aangename jaren* in het moederland willen *slijten*) — keeren teleurgesteld, zelfs binnen hun detacheringstermijn, naar Indië terug (bladz. 205).»

Wij hebben ons de moeite getroost na te gaan in hoeverre deze bewering van Y gegrond is. Zijn onze gegevens juist, dan keerden sedert het jaar 1886 tot en met het jaar 1892 *geen enkel* kapitein en *slechts twee* luitenants vóór het einde van den detacheringstermijn naar Indië terug, te weten: Luitenants C. J. OKHUIZEN in Doesburg en Jhr. A. W. VAN HOLTHE in

Amersfoort in garnizoen, die volgens K. B., respectievelijk van 29 Maart 1893 n°. 36 en van 20 April 1894 n°. 31, op hun verzoek hun korps in Indië rejoignerden.

De redenen, waarom de detachering van de navolgende officieren in dat tijdsverloop verkort werd, waren de volgende: wegens *pensionneering*: Kapitein P. L. A. COLLARD (K. B. 18 April 1895 n°. 17); *plaatsing bij de Hoogere Krijgsschool*: Kapitein T. A. DE NEVE, benevens de Luitenants R. G. DOORMAN en A. KISJES (K. B. 16 Augustus 1892 n°. 53); *ziekte*: Luitenants C. DE VISSER (K. B. 21 October 1889 n°. 35), D. F. ROMEIN (K. B. 16 December 1889 n°. 24) en R. R. C. K. HETSCHKO (K. B. 17 September 1894 n°. 63); *betovordering tot Kapitein*: Luitenants W. J. C. CREUTZ LECHLEITNER (K. B. 9 September 1892 n°. 25) en M. VAN DER MEER MOHR (K. B. 29 November 1895 n°. 35); en eindelijk wegens *aanstelling tot leeraar aan den Hoofdcursus*: Luitenant K. VAN DER MAATEN (K. B. 22 October 1892 n°. 39).

De bij K. B. van 28 October 1892 N°. 25 met 2 jaren *verlengde* detachering van den Luitenant H. 'S GRAEUWEN, werd bij K. B. van 24 April 1893 N°. 45 met ingang van 1 Mei 1893 opgeheven.

Heeft Y nu nog recht te beweren, dat *vele*, die in kleinere garnizoenen worden ingedeeld, *teleurgesteld* binnen den detacheringstermijn naar Indië terugkeerden? En noemt men Doesburg en Amersfoort kleine garnizoenen alwaar men niet, met een *goed* traktement *eenige aangename jaren* kan *slijten*, vooral met de wetenschap, dat die officieren hunne detachering nog kunnen afwisselen, door eene aanvraag tot het bijwonen van eenen cursus bij de pontonniers in Dordrecht, mineurs in Utrecht, normaal-schietschool in 's Gravenhage, enz., enz., hetgeen, wegens het doel der detachering van Oost-Indische officieren hier te lande, — vermeerdering van technische en wetenschappelijke militaire kennis — aan deze officieren nooit geweigerd wordt?

»De meesten onder hen (ook hier vermeenen wij dat het *alleen* de officieren kunnen zijn, die met een *goed* traktement *eenige aangename jaren* in Nederland wenschen te *slijten*) zullen het met mij eens zijn, voegt Y op bladz. 205 hieraan nog toe, dat die detachering in geen enkel opzicht heeft bijgedragen tot vermeerdering hunner kennis.” (1)

Ook de Heer KIELSTRA was die meening toegedaan. In het *Alg. Hbl.* van 15 October 1895 schreef deze: »Maar het zal den schrijver (ons) wel niet onbekend zijn, dat herhaaldelijk van verschillende zijden, ook in de Tweede Kamer, dat detacheren als nuttelooze geldverspilling is gebrandmerkt.”

Wij evenwel constateeren, dat al moge een of ander persoon, zelfs een lid der Volksvertegenwoordiging, zich in voormelden zin hebben uitgelaten, de Tweede Kamer *als lichaam* heeft beslist in geheel anderen zin. Ons komt het dan ook voor, dat eene zoodanige uiting van gedachte strijdt

(1) Deze cursiveering is van ons.

tegen het gezond verstand, althans, voor zoover het officieren betreft die detachering aanvragen met het doel om zich werkelijk meer te bekwamen, of in de koloniën krijgserfaring op te doen. Hoe zou het anders mogelijk zijn geweest, dat de M. v. O. en die van Kol., zelfs nog bij de behandeling der begroting voor 1896, zich ten volle bereid verklaarden, om de detachering van officieren over en weer zooveel mogelijk uit te breiden en toe te passen (memorie van antwoord begroting van oorlog Eerste Kamer)? Zou het aannemelijk of denkbaar zijn, dat men, in meer dan een kwart eeuw, steeds zou gevonden hebben, niet alleen opvolgende Ministers van Oorlog en van Koloniën die, jaar in, jaar uit, zulke hooge rijksuitgaven hadden durven aanvragen, maar ook volksvertegenwoordigers (anders bekend, voor militaire uitgaven niet gemakkelijk de koorden van de beurs los te laten), die deze belangrijke sommen hadden durven toestaan, indien het *zoo overtuigend bewezen ware*, dat de detachering van officieren in geen enkel opzicht bijdroeg tot vermeerdering van de kennis van die officieren?

Ook schreef Y nog op bladz. 205: »of men met het oog op de taak, die hun (de Nederlandsche officieren, in de koloniën gedetacheerd) in een eventueelen Europeeschen oorlog wachten kan, veel waarde moet hechten aan de krijgserfaring in Indië opgedaan, is eene vraag, die door velen betwijfeld wordt en die ik (1) beslist met *neen* (1) beantwoord.»

In hoeverre evenwel Y bevoegd is, de door hem gestelde vraag zoo beslist ontkennend te beantwoorden, willen wij hier niet uiteenzetten. Om elk verwijt van eigen opinie te ontgaan, zullen wij tegenover zijne meening niet de onze plaatsen, maar het oordeel vermelden van een ondervindingrijk man en oud gediende, bij wien Y zelf aanklopte om ons te bestrijden. In de Vereeniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap van 25 Januari 1867 zeide de Generaal-Majoor NETSCHER (bladz. 188): »wat de krijgserfaring betreft, zij opgemerkt, dat, ofschoon wel eens gezegd wordt, dat men daar op expeditien tegen slecht gewapende inlanders, zonder artillerie en zonder cavalerie, wel zoo heel veel niet leert, dat juist zóó tegen eenen vijand in Europa in toepassing kan worden gebracht, het echter ontegenzeggelijk is, dat de eigenschappen, die de militair daar bij expeditiën opdoet, namelijk: het blijmoedig trotseeren van vermoeienissen en gevaren, en de meerdere zelfstandigheid van handelen in beslissende oogenblikken, hem veel *bruikbaar* (1) dan wanneer hij hier blijft.»

Tal van regels wijdt Y vervolgens aan de becijferingen. Tegen die voor de detachering bij verschillende korpsen, wordt door hem geen aanmerking gemaakt. Ook hij vindt de bedoelde uitgaven zeer belangrijk (alinea 4, bladz. 206). Alleen merkt Y op (bladz. 206): »Door zijn detachering (van een Indisch officier bij een der korpsen in Nederland) wordt het eerste verlof

(1) Deze cursiveering is van ons.

onnoedig en wordt het recht op verlof wegens langdurig verblijf voor $5 + 10 - x$ jaren verschoven, *wat voor den Staat financieel voordeelige gevolgen heeft.*" (1)

Deze meening kunnen wij niet deelen. De redenen waarom, zullen wij trachten door een voorbeeld aan te geven. A wordt op het einde van het negende jaar na zijne benoeming tot officier (dit is voor de stelling van Y het voordeeligste geval) voor 5 jaren in Nederland gedetacheerd. Hij telt dus bij zijne terugkomst in Indië ruim 14 dienstjaren. B van gelijke aanstelling, wordt niet in Nederland gedetacheerd, doch heeft na zijn 10de dienstjaar, één jaar verlof genoten. In het 14de dienstjaar heeft B nog geen recht op een tweede verlof.

Voor deze beide officieren keerde de Staat op dat laatste tijdstip, aan overtochtsuitgaven, enz., dezelfde sommen uit, doch het Rijk heeft voor A, behalve de f 1000 voor uitrustingskosten, gedurende 5 jaren (voor een luit. f 2000 en voor een kapitein f 3000 toelage) en voor B slechts gedurende één jaar (voor een tweede luitenant f 1350, voor een eerste luit. f 1600 en voor een kapitein f 2300 verlofstraktement) *buitengewone uitgaven* in Nederland moeten vergoeden.

Hoe dus Y tot die voor den Staat voordeelige financieele gevolgen komt, is ons niet recht duidelijk.

Omtrent de opmerkingen over de krijgsschool erkennen wij volmondig, dat Y gelukkiger is; want:

1°. het is volkomen juist, dat de gratificatie voor uitrusting van Oost-Indische officieren, die in Nederland het toelatingsexamen afleggen, slechts f 100 bedraagt. Wij hadden dit echter in onze berekening niet opgenomen, eensdeels omdat het, zonder omhaal van woorden, ons niet gemakkelijk scheen die som, op eene voor een ieder duidelijke wijze aan te geven voor één officier, waarop de berekening steunde, en anderdeels omdat het verwaarloosde verschil nog al gering en onbeduidend was. In de in onze berekening opgenomen jaren en volgens de door Y in noot 1 bladz. 206 verstrekte gegevens hebben 3 Oost-Indische officieren, in het daar genoemd tijdsverloop van drie jaren, het toelatingsexamen in Nederland afgelegd. Op de totale som voor de krijgsschool-uitgaven maakt dit dus een verschil van f 500 's jaars minder.

2°. de overtochtsuitgaven zullen om dezelfde reden f 725 per jaar minder bedragen.

3°. de opmerking in punt 1°. bladz. 207 is evenzeer juist. Wij erkennen gaarne, dat de gratificatie voor uitrusting voor de Oost-Indische officierenleerlingen ten bedrage van f 5400 abusievelijk tweemaal door ons in uitgaaf is gesteld. Met de vorige omissiën maakt dit te zamen een verschil van f 6625. Dit is echter, naar het ons voorkomt, van weinig beteekenis op een bedrag, dat wij op minstens f 200.000 per jaar hebben geschat.

(1) Deze cursiveering is van ons.

4°. het door Y opgemerkte, omtrent de residentietoelage van de Nederlandsche officieren bij de krijgsschool gedetacheerd, is ten deele juist, nl. voor zooverre het officieren betreft, die niet reeds te 's Gravenhage in garnizoen waren.

Intusschen meenen wij Y er op te moeten wijzen, dat hij zich o. i. de financieele gevolgen voor den Staat, berekend op bladz. 207, sub 2°, onjuist voorstelt. Immers staan de bij de krijgsschool gedetacheerde Oost-Indische officieren boven de formatie. Hunne plaatsen worden dus bij het Indische leger door andere officieren ingenomen. *Alle* uitgaven, die door den Staat voor hunne detachering moeten vergoed worden (dus ook hunne traktementen), behooren alzoo beschouwd te worden als *buitengewone uitgaven*. Voor de Nederlandsche officieren, bij die school gedetacheerd, is dit niet het geval. Hunne plaatsen in het leger worden *niet* door andere officieren vervangen. Voor hen zijn dus *alleen* de *f* 100 voor boekwerken, enz., en de *f* 200 residentie-toelage als *buitengewone uitgaven* aan te merken. Het is daarom dan ook, dat in de brochure geene afzonderlijke berekening voor deze laatste officieren is gemaakt.

»Dat door de samensmelting der officierskaders de uitgaven voor reiskosten naar Delft (N.B. afstand Haag—Delft 8,6 KM.) en voor toelagen aan de hoogleeraren der Indische Instelling aldaar *belangrijk* (1) zouden toenemen,» zooals Y vermoedt (bladz. 207 en 208), moeten wij zeer betwijfelen. De bedoelde hoogleeraren ontvangen eene vaste bezoldiging, onafhankelijk van het aantal leerlingen aan wie zij les geven — en naar o. m. zal, bij zulke ontwikkelde leerlingen, het weinig schaden, of de klassen, aan welke gedoceerd wordt, in getalsterkte iet of wat toenemen.

Met de door Y getrokken conclusie — omtrent de berekende vermeerdering van uitgaven, vereischt door het boven de formatie voeren van Oost-Indische officieren, overeenkomende met het aantal leerlingen en leeraars — kunnen wij ons volmaakt vereenigen, te weten: »Zij vermeerdert of vermindert al naar gelang het aantal leerlingen + leeraars grooter of kleiner wordt (bladz. 208).»

Op hoofdstuk C van onze brochure heeft Y geen aanmerking; slechts deze gevolgtrekking: »De slotsom is dus, dat bij samensmelting der officierskaders het bezoeken der hoogere krijgsschool, de normaal-schietschool en de werkplaatsen voor draagbare wapenen *minder uitgaven na zich zou sleepen* (bladz. 208). (1) Er wordt derhalve erkend, dat ons stelsel in het financieel belang van den Staat zal zijn.

In de laatste twee alinea's van bladz. 208 is Y van meening, dat, bij eene vereeniging der officierskaders, het niet meer mogelijk zal zijn bij het Nederlandsche leger alle plaatsen bij de korpsen open te houden van de officieren, die tijdelijk eenen cursus volgen. Wij zijn van gevoelen, dat zijn

(1) Deze cursiveering is van ons.

bezwaar niet van overwegenden aard zal blijken te zijn. Immers het aantal meer open te houden plaatsen voor de krijgsschool zal hoogstens 30 kunnen bedragen en voor de schietschool (gedurende 3 $\frac{1}{2}$ maand), enz., ongeveer 10 officiersplaatsen vorderen. Men moet niet uit het oog verliezen, dat volgens de oorlogsformatie in Nederland elke compagnie één kapitein en twee luitenanten telt. De derde luitenant, die in tijd van vrede bij eene compagnie is ingedeeld en in tijd van oorlog overgaat bij een der alsdan op te richten depot- of reservecompagnieën, moet beschouwd worden als *overcompleteet*. Zoolang dus het aantal te detachereen officieren het aantal plaatsen van derde-officier niet overschrijdt, kan in tijd van vrede elke plaats van een tijdelijk gedetacheerd officier in de sterkte van het korps blijven tellen, zonder dat dit een *incompleteet* veroorzaakt of schadelijk werkt op de uitoefening van den troependienst.

Op bladz. 210 vermeldt Y, »dat in de laatste jaren dan ook alle krachten worden aangewend om ten opzichte van het Indisch leger zooveel mogelijk te bezuinigen.»

Wij moeten erkennen, dat werkelijk, in de laatste jaren, een dergelijk streven merkbaar is. Dat evenwel de opheffing van de Militaire School en van de Schietschool zou zijn toe te schrijven aan dit bezuinigingsstreven, zooals Y beweert, moeten wij ten zeerste betwijfelen, veeleer schrijven wij die toe aan de ongunstige uitkomsten, welke bij die instellingen in Indië verkregen werden (*Alg. Hbl.* 22 November 1895). Had zulks niet om die reden plaats gehad, cela aurait été une économie de bouts de chandelles, want de uitgaven zijn er niet bijzonder op verminderd, vooral niet door de noodzakelijke overtochtsuitgaven der Oost-Indische aspirant-officieren naar Nederland en die voor hunne terugbrenging naar Oost-Indië.

De overbrenging van de Indische Militaire School en Schietschool naar Nederland (al ware die niet geschied om de redenen, die Y of wij vermoed hebben) heeft intusschen naar onze meening zeer terecht plaats gehad. Wij zijn van oordeel, dat legers in de koloniën *uitsluitend* moeten dienen, om het gezag daar te kunnen handhaven en om elke aanranding van dat gezag of elke rustverstoring, die daar plaats heeft, te onderdrukken. Ten einde nu de doorlopende oorlogsvaardigheid van die legers zooveel mogelijk te bevorderen en te verzekeren, is het dan ook gewenscht, dat *alle* instellingen, enz., die in de koloniën eenigszins gemist kunnen worden zonder die oorlogsvaardigheid in gevaar te brengen, uit die overzeesche bezittingen verdwijnen.

Aangezien Y toegeeft, dat de scheiding van het geneeskundig personeel, zooals wij voorstelden, gewenscht is (bladz. 211), kunnen wij zijne verdere beschouwingen, omtrent deze quaestie ingebracht, voor notificatie aannemen.

Tegen het *verbeterde* staatje, dat Y op bladz. 212 heeft geplaatst, om het onze aan te vullen, zij slechts het volgende opgemerkt: 1°. *alle* opgaven,

die de aanwezige sterkte vermelden, zijn *foutief*, doordat Y verzuimd heeft van deze cijfers af te trekken niet alleen het aantal Nederlandsche officieren, die in Indië gedetacheerd zijn volgens K. B. van 18 Augustus 1871 n°. 10, maar ook zij, die *niet* op den voet van dat besluit in Indië zijn gedetacheerd (zie de toelichtingen in de Koloniale Verslagen). Deze officieren zijn onder de door Y vermelde getallen begrepen. Hierdoor worden die opgaven respectievelijk 48, 35, 46, 41, 40 en 39 of te zamen 249 officieren minder; 2°. volgens eene optelling en deeling door 6 van *zijne* cijfers, bedraagt het gemiddeld aantal der aanwezige sterkte per jaar *niet* 1373, zooals Y opgeeft, maar 1356 officieren en na aftrek der 249 officieren, die te veel in rekening waren gebracht, slechts 1315 officieren; evenzoo bedraagt 3°. het gemiddeld aantal zieke officieren per jaar *niet* 109 maar 107 officieren; 4°. het gemiddeld totaal aantal verlofgangers wegens ziekte met verlof is niet 64% maar 65%.

Teleurstellend voor ons is het ook dat Y niet, zooals wij, heeft opgegeven uit welke officieele of semi-officieele bronnen hij de cijfers heeft geput, aangevende het aantal officieren, dat wegens ziekte met verlof vertrokken is. Die opgaven verschillen aanmerkelijk met de nominatieve, welke wij uit de naam- en ranglijst der officieren hebben overgenomen, vooral wat de twee laatst vermelde jaren (1892 en 1893) betreft. Bij eene sterke *toeneming* van het aantal verlofgangers, wordt in het staatje van Y eene buitengewone en zeer plotselinge *vermindering* van het aantal zieke officieren opgemerkt. Dit heeft ons aanleiding gegeven, om uit officieele gegevens de ware cijfers te leeren kennen.

Uit het driemaandelijksch register der Oost-Indische officieren verlofgangers door het departement opgemaakt en volgens de uitbetaalde verlofstraktementen blijkt (vóór 1 October 1893 kon men uit het verschil der verlofstraktementen opmaken wie al dan niet wegens gezondheidsredenen vertrokken was):

dat met verl. waren op ult°.	1888 133	officn., waarvan	97	om red. v. gez. en	36	weg. langd. dienst
item.	1889 163	it.	121	it.	42	it.
item.	1890 140	it.	112	it.	28	it.
item.	1891 147	it.	121	it.	26	it.
item.	1892 177	it.	141	it.	36	it.
item. September	1893 187	it.	158	it.	29	it.
te zamen	947	it.	750	it.	197	it.
gemiddeld per jaar	158	it.	125	it.	33	it.
van het totaal aantal verlofgangers waren dus ruim	79%	it.	21%	it.		
met verlof.						

De redeneering van Y op bladz. 212 en de berekening op bladz. 219 sub *a* kunnen stilzwijgend worden voorbij gegaan, omdat het door hem veronderstelde cijfer van 4% of 2% aan zieken vrijwel uit de lucht is gegrepen. Niemand toch zal willen beweren, dat als na een *n*-jarig verblijf in de

tropen er $x^0/0$ aan zieken zijn, dat dan na $\frac{1}{2}$ n -jaren er per se gerekend kan worden op $\frac{1}{2}$ $x^0/0$ zieken. Rekenkundig is dit juist, maar de feiten leeren het tegendeel. Immers een kort verblijf in Indië geeft weinig kans op zieken. Dit leert ten minste de practijk. En het acclimatisatie-proces, waarop de redeneering van Y ten deele berust, kan bezwaarlijk als argument dienst doen. Wijzen wij dienaangaande slechts: *a.* op hetgeen de Oost-Indische Majoor HAVER DROEZE aanhaalt: »aan de wetenschappelijke onderzoekingen van den Engelschen Kolonel TULLOCH en den Franschen Dr. BOUDIN is het te danken, dat thans nagenoeg algemeen het stelsel van acclimatiseren is los gelaten en dat menigvuldige afwisseling daarvoor in de plaats werd gesteld, enz., (Vereeniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap 29 April 1892, bladz. 404)»; en *b.* op hetgeen het tijdschrift *De Huisvriend* dezer dagen te lezen gaf in zijn opstel over Tosari, aflevering 4, bladz. 97: »Het is een verkeerd denkbeeld dat de Europeaan, zoo juist in Indië aangekomen, eerst langzamerhand zich aan het klimaat gewennen moet en reeds dadelijk het offer wordt van allerlei tropische ziekten. Zoodra hij dus gelukkig dit acclimatisatie-proces heeft doorstaan, zou hij gehard zijn tegen dergelijke ziekten. Het is juist bij uitzondering, dat de zoon der gematigde luchtstreken reeds dadelijk een offer wordt van het verzengende klimaat; in het begin kan zijn lichaamsgesteldheid zeer goed weerstand bieden aan de hitte. Het gestel is nog krachtig en niets ontbreekt aan de gezondheid. Hij verdraagt de warmte veel beter en lijdt er ook minder onder dan de oudere bewoners der tropen, vooral als de woning gezond en het eten voldoende is, want juist in dit verslappende klimaat heeft het lichaam krachtig en gemakkelijk te verteren voedsel noodig. enz. wie zich verder van uitpattingen van allerlei soort onthoudt, zal jaren lang ook in de tropen kunnen leven, zonder dat het zijn gezondheid schade doet, enz. Deze opvatting wordt niet alleen door de ontdekking der oudere keerkingsbewoners gestaafd, maar is ook wetenschappelijk bewezen. enz.»

Wie de expeditie van 1873 heeft medegemaakt zal hebben opgemerkt, dat toen de practijk overeenstemde met vorenbedoelde wetenschappelijke onderzoekingen. Intusschen kunnen wij niet nalaten te constateeren, dat als het door Y genoemde percent aan zieken juist mocht blijken, het door de samensmelting verkregen voordeel, in dit opzicht uiterst belangrijk zal zijn, want niet 8, maar slechts 2 officieren per honderd worden alsdan per jaar aan den dienst onttrokken; een toestand, die moreel van gunstigen invloed is op het korps en geldelijk den Staat zeer ten goede komt.

Omtrent de officiersgezinnen zullen wij straks onze meening uiten.

Ten opzichte van hetgeen op bladz. 213 door Y wordt verklaard, namelijk: »dat hij geen officiersplaatsen in Indië kan vinden, die bij eventueele vereeniging

der officierskaders, boven het door ons opgegeven aantal gemist zou kunnen worden," meenen wij o. a. te mogen verwijzen naar onze beschouwing over de afschaffing in de koloniën van alle instellingen, enz., die — zonder de oorlogsvaardigheid van dat leger in gevaar te brengen — in Indië zouden kunnen verdwijnen; en al vreest Y: »dat integendeel bij een detailuitwerking spoedig blijken zou, dat eer vermeerdering dan vermindering te wachten is (bladz. 213)" o. a. »dat het aantal leeraars aan de verschillende instellingen van onderwijs in de toekomst nagenoeg $2(p + q)$ of verdubbelen zou", wij achten die vrees overdreven en deelen haar althans niet in die mate; want juist omdat in de toekomst bij de instellingen van onderwijs slechts ééne en dezelfde categorie van aspiranten aanwezig zal zijn, en alle militaire leeraren in de toekomst door hunne opleiding en door hunne ondervinding, in de koloniën opgedaan, voor het onderricht der beide thans aanwezige categorieën geschikt zullen zijn tot het geven van het vereischte onderwijs, juist daarom zal het aantal leeraars naar o. m. *niet*, of althans *zeer weinig* behoeven te worden uitgebreid. En toch kan men er zeker van zijn, dat het bij voortdurende niet zal ontbreken aan diensten bij het militair onderwijs van officieren, die slechts enkele jaren achtereenvolgend in Indië hebben doorgebracht, zelfs al zijn zij niet te voren voor den Indischen dienst opgeleid.

Wat Y op bladz. 214 aanvoert omtrent punt d — de vervanging van officieren — wordt door hem zelf wederlegd (voorlaatste alinea). Wij gaan het daarom stilzwijgend voorbij; maar wat Y schrijft op bladz. 215: »Met die enkelen (Oost-Indische officieren in Nederland met verlof of gedetacheerd), welke zich niet (bij het uitbreken van eenen oorlog in Nederland) aanmelden, *vreest schrijver* (wij) *dat het opperbestuur moeilijkheden zou kunnen hebben*," (1) mag niet onbesproken blijven en doet ons de vraag stellen: waar heeft Y zoodanige vrees in onze brochure aangetroffen? En waarom ecarteert Y in zijne daaropvolgende lange tirade, juist de *rechtsquaestie* waarop ons betoog gegrond was? Is onze stelling, zooals wij die neerschreven, onjuist? Had Y dat aangetoond, dan konden wij er misschien vrede mede hebben; maar nu ontstaat de schijn, dat wij van meening zouden zijn — en dat zou verkeerd zijn opgevat — »dat er officieren zouden gevonden worden, die, wanneer hun Vorstin hen oproept om voor volk en vaderland ten strijde te gaan, zich daaraan zouden trachten te onttrekken (bladz. 215)." Bewijst de aanhaling in onze brochure (bladz. 12) — daargelaten dat in zoodanige omstandigheden *zeker* de meeste officieren *vrijwillig* hunne diensten zouden aanbieden — niet duidelijk, dat wij ten volle overtuigd zijn, dat in zoodanig geval *geen enkel* officier op het appèl zou mankeeren?

»Maar er is nog meer", zoo gaat Y op bladz. 215 voort, »vóórdat een oorlog uitbreekt is er een tijd, dat het oorlogsgevaar dreigt. Welnu, de

(1) Deze cursiveering is van ons.

mogelijkheid bestaat in dien tijd althans (?) een gedeelte der verlofgangers op het eerste sein (?) naar Indië terug te zenden en de in Indië gedetacheerden naar Nederland op te roepen."

Dit nu wordt beweerd door iemand, die op bladz. 221 (eerste alinea) berekent, dat een officier om van zijn Indische bij zijn Nederlandsche standplaats aan te komen minstens 2 maanden (de verlofmaand is niet medegerekend) noodig heeft. Men moet, dunkt ons, al bijzonder optimist zijn — vooral ten opzichte van het verloop der tegenwoordige Europeesche oorlogen —, om in ernst te vermeenen, dat bij het dreigen van een zoodanigen oorlog Oost-Indische verlofgangers en Nederlandsche gedetacheerden *intijds* zouden kunnen omwisselen en dat, gedurende het verloop dezer omwisseling, bedoeld getal officieren bij de legers hier te lande en in de koloniën geheel en al gemist zou kunnen worden.

Laten wij echter Y aan het woord, waar hij zegt: »*In tegenstelling met schrijver* (wij) (1) acht ik, in de volle overtuiging, dat ieder Nederlandsch en Indisch officier goed en bloed veil heeft, zoowel voor de bescherming onzer belangen in het moederland als in de koloniën, de aanwezigheid van ruim 200 Indische officieren in Nederland, waarmede de formatie in Indië niet verminderd werd, een in tijden van gevaar zeer welkome reserve en zou ik alleen al uit dat oogpunt voor de bestending van den bestaanden toestand zijn (bladz. 215)."

Het zij ons in de eerste plaats vergund, aan Y te vragen, waaruit het blijkt, dat wij, *in tegenstelling met hem*, de aanwezigheid van ruim 200 Indische officieren in tijden van oorlogsgevaar *niet als een zeer welkome reserve in Nederland zouden beschouwen*, en of hij soms ook vermeent, *dat wij niet ten volle overtuigd zijn*, dat ieder Nederlandsch en Indisch officier voor de bescherming onzer belangen zoowel in het moederland als in de koloniën goed en bloed veil heeft? In de tweede plaats moeten wij Y doen opmerken, dat onder de ± 170 Oost-Indische officieren, die in Nederland met verlof aanwezig zijn, zich ruim 79 % officieren bevinden, die ziek zijn en dus niet kunnen opkomen. In de derde plaats moeten wij Y er op wijzen, dat in het *Alg. Hbl.* van 15 Januari 1896 door ons een beter middel aan de hand werd gedaan, om *te allen tijde* over eene *meer valide en practisch bruikbare* reserve te kunnen beschikken. In dat artikel schreven wij: »Doch er is meer waarom eene vereeniging der officierskaders op practische gronden nog moet aanbevolen worden en die niet in de brochure is gemeld. In ons artikel, voorkomende in het *Alg. Hbl.* van 17 December 1895, toonden wij aan, dat, om geen nadeel voor den dienst te ondervinden, van het aantal officieren dat tusschen moederland en de koloniën reizende is, of in Nederland met verlof vertoeft, het noodzakelijk zal zijn 120 officieren *boven de formatie* aan te stellen, hetgeen — zooals in dat artikel tevens werd be-

(1) Deze cursiveering is van ons.

wezen — zonder eenig bezwaar kan plaats hebben, daar ook in dat geval het officierskader ruim 100 officieren minder sterk zal zijn, dan het tegenwoordige gezamenlijke aantal officieren. De aanstelling van die 120 *boven de formatie* te benoemen officieren zal niet alleen voorkomen, dat er geen stoornis voor den gewonen dienst hier te lande of in de koloniën kan plaats vinden, maar zij zal bovendien ook nog een onberekenbaar nut en voordeel aanbieden. Wanneer Nederland in een oorlog mocht gewikkeld worden, hetzij in Nederland zelf of in een zijner koloniën, kan de regeering — door toepassing van het bepaalde in de punten 9, 13 en 14 van Hoofdstuk E der brochure (bladz. 13 en 14) en *zonder een van zijn legers van het benodigde aantal officieren voor den gewonen dienst te ontblooten* — te allen tijde beschikken — hetzij in Nederland of in een der koloniën — over eene reserve van 120 *actief dienende* officieren. In welk rijk vindt men een zoodanigen gunstigen toestand terug? Waar is het leger, dat — zonder eenig ander gedeelte van zijne krijgsmacht van officieren te ontblooten — *te allen tijde* zal kunnen beschikken over eene in verhouding zoo sterke reserve van *actief dienende* officieren, als bij eene samensmelting van onze officierskaders zal aangetroffen worden?"

Op bladz. 215, ad 3, schrijft Y: »Beide legers te zamen beschouwende, zou geen veel grooter aantal officieren krijgservaring opdoen, dan thans het geval is.»

Het komt er hier maar op aan, wat Y *geen veel grooter aantal noemt*. Tegenwoordig zijn jaarlijks gemiddeld 41 Nederlandsche officieren in de koloniën gedetacheerd, terwijl bij de invoering van ons stelsel, volgens den uitgewerkten en toelichtenden staat der oorlogsbegroting voor 1896, een getal van 1865 officieren van het Nederlandsche leger voor die samensmelting in aanmerking zouden komen.

De vergelijking van hetgeen Y op bladz. 205 en bladz. 215 mededeelt, omtrent de waarde die hij hecht aan de krijgservaring, welke officieren bij oorlogen tegenover inlandsche vijanden kunnen opdoen, is te kenschetsend om haar stilzwijgend voorbij te gaan.

Op bladz. 205 schrijft Y nl.: »of men met het oog op de taak, die hun in een eventueelen Europeeschen oorlog wachten kan, veel waarde moet hechten aan de krijgservaring in Indië opgedaan is eene vraag, die door velen betwijfeld wordt *en die IK beslist met NEEN beantwoord (1)*,» terwijl op bladz. 215 door hem beweerd wordt: »Men zou echter verkrijgen, dat een aantal in Nederland dienende officieren gedurende een voorafgaand verblijf in Indië in de gelegenheid was eenige krijgservaring tegenover den Indischen vijand op te doen. *Eenige waarde wil IK hieraan niet ontzeggen (1)*.»

Y vervolgt op bladz. 216 met: »Daarentegen zou men in Indië, waar men

(1) Deze cursiveering is van ons.

te allen tijde gereed moet zijn om te velde te trekken, een veel grooter aantal officieren aantreffen zonder of met slechts weinig krijgsvaardigheid, met onvoldoende kennis van het Indisch terrein, met onvoldoende gegevens omtrent land en volk, doch toegerust met de op het manoeuvreveld in Nederland opgedane kennis, een kennis die den hoog ontwikkelden in het officierskorps zeker ten bate zal komen, doch die, naar ik vrees, op de practische bruikbaarheid van het meerendeel der officieren eer belemmerend werken zal."

Evenals aan den Heer KIELSTRA moeten wij aan Y de vraag stellen: of een VAN AERSEN, BOREL, BUIJS, CALKOEN, CRAMER, EVENWEL, GROVESTINS, HOOGSTATEN, HULSKAMP, SLOET, SNIJDERS, VAN TIENHOVEN, de beide VINKHUIJZEN, VAN WIJK, DE WIJS — allen Ridder der Militaire Willemsorde — en zoovele anderen in 1873, — niettegenstaande zij tenauwernood 2 maanden bij het Indisch leger hadden dienst gedaan vóórdat zij op expeditie gingen, getoond hebben, *dat hunne practische bruikbaarheid BELEMNEREND heeft gewerkt op den gang dier expeditie?*

Op belemmering, die in den gang der operatiën, — door de toevoeging van deze officieren aan die expeditie, — zou zijn veroorzaakt, hebben geschiedschrijvers zooals KIELSTRA, SCHOEMAKER, BRUINSMA, e. a. niet gewezen. Kan Y, uit dien tijd, soms feiten aanhalen, die zijne bewering staven (1)?

Ziet men niet dagelijks, dat officieren, ook van andere rijken, met uitsluitend op het Europeesche manoeuvreveld opgedane ondervinding, in voor hen geheel onbekend terrein en vechtwijze van hunne tegenstanders, met onvoldoende gegevens omtrent land en volk en met niet de minste kennis der landtaal zich volmaakt *practisch bruikbaar* hebben getoond, om aan het oorlogsdoel, waarvoor zij werden uitgezonden, te beantwoorden?

Wij zouden geneigd zijn te onderstellen, dat Y behoort tot de Oost-Indische officieren op wie een onbekend Schrijver doelde, toen hij in *De Militaire Spectator* van 1895, n°. 11, op bladz. 702 schreef: »Meermalen werd dit onderwerp ook door ons in den kring van bevoegden, d. w. z., van beproefde Indische officieren ter sprake gebracht, maar telkens werd ons tegemoet gevoerd, *dat de regels van de leer der oorlogskunst, zooals deze in Europa worden toegepast, in Indië niet opgaan* (2). En als wij dan de tegenwerping maakten, dat èn NAPOLEON in Egypte, èn de Engelschen zoomede de Franschen in hunne bezittingen deze regels wel opvolgden en met het meeste succes, dan was een meewarig schouderophalen — zooveel zeggende als: »praat toch niet over toestanden, waarvan gij niet op de hoogte zijt!» het eenig antwoord." Ook zijne volgende woorden onderschrijven wij gaarne:

(1) Wij hopen, dat de door Y te vermelden voorbeelden even krachtig tot ons zullen spreken, als het opstel getiteld: »Front naar den vijand!» van den Gepens. Oost-Indischen Kolonel I. A. VINK, opgenomen in *De Militaire Spectator* van 1895, bladz. 762.

(2) Deze cursivering is van ons.

»Dat de gesteldheid van den bodem, het klimaat en de bijzondere geaardheid van den tegenstander, alsmede diens getalsterkte, bewapening, enz., gewicht in de schaal leggen, wordt door ons in het minst niet in twijfel getrokken, maar dat deze bijzondere omstandigheden de leer der oorlogvoering als het ware op haar kop zetten, dat betwijfelen wij ten zeerste (1), zoolang het tegendeel ons niet met feiten overtuigend zal zijn aangetoond.» Hieraan zou de vraag kunnen worden toegevoegd: Is de wijze hoe een dorp, fort, rivierovergang, défilé, enz., moet verdedigd of aangevallen worden, uitsluitend afhankelijk van den warmtegraad, dien de thermometer aangeeft?

Wanneer men ziet, met welke moeite en met welke dikwijls zeer zware offers in onzen archipel, onbeschaafde en op militair gebied zeer achterlijke volken moeten onderworpen worden — volken, die slecht bewapend zijn en die niet over artillerie, cavalerie, marine, telegraaf, enz., kunnen beschikken — dan rijst de vraag: of de door Y en door meer anderen verdedigde, zogenaamde Indische tactiek wel gunstig werkt op onze militaire operatiën, en of het geen aanbeveling verdient in onze koloniën de westersche wijze van oorlogvoeren toe te passen?

Wordt deze vraag bevestigend beantwoord, dan zal zeer zeker de samensmelting der officierskaders daartoe krachtig kunnen meewerken. Wij werden tot deze vraag gebracht, ook door het leerrijk voorbeeld, dat de Japanners ons hebben gegeven. Zij hebben intijds begrepen, dat hunne denkbeelden, ook op militair gebied verouderd waren en dus verandering eischten. Daarom zonden zij naar Duitschland, Frankrijk, Engeland, Oostenrijk, Rusland, zelfs naar Italië en andere rijken geschikte officieren van leger en vloot — niet om hen in Europa met eene goede bezoldiging eenige aangename jaren te laten slijten —, maar om zich in die rijken op de hoogte te stellen van de betere bewapening en scheepsbouwkennis, alsmede van de degelijker tactiek en strategie, die in Europa werden toegepast en geleeraard. Hoe die officieren hun taak hebben vervuld, en hoe dat leger en die marine van deze lessen voordeel hebben getrokken, bewijst de laatste krijg, dien zij tegen China gevoerd hebben. Karakteristiek zijn dan ook de woorden van dankbaarheid, die de Japansche gezant AOKI te Berlijn sprak aan den disch, ter eere van den verjaardag van zijn vorst gegeven. Daarin kwam o. m. het volgende voor: »China, hoewel door vreemde mogendheden duchtig gekastijd, heeft nooit begrepen, dat het van het buitenland wat kon leeren en goede dingen overnemen. Wij werden voor 28 jaren tweemaal door de Engelschen verslagen — bij Simonoseki en bij Satsoema —, maar daarom eischte onze verstandige Keizer dadelijk, dat de Europeesche beschaving werd ingevoerd, dat wij van het buitenland leerden en het goede overnamen. Het is een geluk voor ons klein rijk, dat het zoo'n verstandigen Keizer heeft. Heil u Keizer!»

(*Nw. Rott. Courant* van 6 November 1895).

(1) Deze cursiveering is van ons.

Wij kunnen Y de verzekering geven, dat wij niet konden onderstellen, dat punt 6 van onze brochure (bladz. 13) door iemand werd begrepen in dien zin, dat wij voor de a. s. aspirant-officieren van het vereenigde kader, *uitsluitend* en *alleen* onderricht eischten in de Indische talen en in de landen volkenkunde van Nederlandsch Indië. Intusschen vergete hij niet, dat ons opstel slechts een verkort en niet uitgewerkt schema is, waarin alleen de hoofdpunten werden opgegeven, waarop ons stelsel berustte, en die leiden moesten tot de invoering. De zes artikelen, die wij tot toelichting en aanvulling dier brochure in het *Alg. Hbl.* schreven, hebben dit duidelijk aange-toond. Ongetwijfeld zullen bij een grondig onderzoek nog tal van bepalingen moeten opgenomen worden, die niet in dat werk zijn vermeld, o. a. (tot billijke regeling der bevordering): dat een officier niet tot hoofdofficier kan worden bevorderd, wanneer hij niet minstens 5 jaren in de koloniën heeft gediend, terwijl voor den opperofficiersrang moet worden gevorderd, dat deze officier effectief als hoofdofficier in Oost-Indië is opgetreden. Ook zou het wellicht aanbeveling verdienen, om — met het oog op den hoogerem leeftijd — de detachering voor hoofd- en opperofficieren tot 3 jaren terug te brengen, waardoor tevens meer zekerheid zal verkregen worden, dat alle hoofdofficieren in een der hoofdofficiersrangen een commandement als zoodanig in Oost-Indië hebben kunnen voeren, enz.

Thans zijn wij genaderd tot de gezinnenquaestie.

In de laatste twee alinea's van bladz. 217 en bijna op elk der volgende bladzijden, wordt een klaaglied aangeheven over het gescheiden van hun gezin uitzenden der officieren naar de koloniën, en, zooals wij er gaarne onmiddellijk aan willen toevoegen, naar o. m. *zeer terecht*. Die meening van Y vloeit duidelijk voort uit de omstandigheid, dat hij niet intijds heeft kennis genomen van ons artikel in het *Alg. Hbl.* van 22 November 1895. Daarin toch zou hij gevonden hebben: »omtrent het gescheiden leven tusschen den officier en zijn gezin, waaromtrent niet alleen de Heer KIELSTRA maar ook de Heer NIJPELS, de *Residentiebode* en het *Mil. Weekblad* bezwaren hebben geopperd, zij het ons vergund er op te wijzen, dat wij slechts hebben aangewezen, dat, *als* men de gezinnen achterliet, belangrijke bezuinigingen konden worden verkregen. Doch, *dat wij niet overtuigd waren van de bepaalde uitvoerbaarheid van dit denkbeeld, getuigt noot 12 op bladz. 27, luidende:* »van deze omstandigheid mag de invoering van den voorgestelden maatregel *niet* afhangen, te minder niet, omdat het te voorzien is — *zelfs bij vrijen overtocht dier gezinnen* — dat, wegens de korte detachering, vele officieren — vooral gedurende den tijd dat hunne kinderen de scholen moeten bezoeken — vrijwillig hunne gezinnen geheel of gedeeltelijk in Nederland zullen achterlaten.»

Wij stappen daarmede van de gezinnenquaestie af, om ons een paar opmerkingen te veroorloven omtrent punt 11a en punt 12, laatste alinea, op

bladz. 218. Omtrent het *eerste* — betreffende het in aanmerking komen voor de detachering van officieren naar Indië — komt Y tot de conclusie: »Dus de koloniën zullen zoo min mogelijk officieren krijgen, die in de gelegenheid waren de tropen te leeren kennen.» Dat deze gevolgtrekking minder juist is, kan blijken uit ons te voren gegeven betoog omtrent de meerdere of mindere practische bruikbaarheid der officieren van ons stelsel om in de koloniën te dienen. De wijze, waarop punt 11a der brochure (bladz. 14) werd geredigeerd, had *alleen* tot doel de detachering zoo billijk en zoo rechtvaardig mogelijk voor de officieren te doen regelen. Omtrent het *tweede*, — wie niet voor detachering in aanmerking komen — zij het geoorloofd te verwijzen naar hetgeen wij hiervoren schreven omtrent de laatste twee alinea's van blad. 208. Mocht evenwel in de toekomst blijken, dat het door ons voorgestelde nadeelig werkt, dan kan men er zeker van zijn, dat de regeering te zijner tijd de noodige maatregelen zal nemen (evenals bij de marine), waardoor het belang der beide legers *in het algemeen* en dat van den geschikten officier *in het bijzonder* behartigd zouden worden.

Wij spraken daar van de marine, een tak van dienst waarmede Y bijzonder bekend (?) schijnt te wezen, althans wat het personeel betreft. Immers schrijft Y op blad. 220: »Het grootste gedeelte der zee-officieren is tegen hun betrekking ingenomen.» Wij laten dit geheel en al en uitdrukkelijk voor rekening van dien Schrijver — arme vloot, die door zulk personeel zou moeten worden bediend —, maar wij vragen: is het dan daardoor, dat elk jaar 3, 4 en meermalen meer aspirant-zee officieren zich voor eene plaatsing aanmelden, dan er beschikbare plaatsen zijn, zelfs in dit jaar 7 malen dat getal (169 aspiranten voor 24 plaatsen)?

»Enkele naar Oost- en West-Indië vertrekkende zee-officieren, zoo vervolgt Y, getroosten zich dan ook groote financieele offers door hun gezin op eigen kosten te doen uitkomen.»

Zouden wij dienaangaande aan Y mogen vragen, sedert wanneer art. 2a Hoofdstuk XIII van het reglement op de huwelijken van de militaire officieren der zeemacht is ingetrokken? Dit art. luidt: »Aan geen officier wordt deze toestemming (tot het aangaan van een huwelijk) verleend, dan onder de navolgende voorwaarden: a. dat de aanstaande echtgenoot zich *schriftelijk verbindt haren man NIMMER op zijne tochten naar zee of aan boord te zullen volgen.*» (1)

Omtrent het aangevoerde op blad. 220 en 221 subc en d slechts het volgende: het is ons moeilijk denkbaar, dat ons stelsel zou leiden tot meer verplaatsing van officieren in Indië dan in de laatste jaren, zoodat de kosten niet of niet aanmerkelijk hooger zullen worden; en wat het aantal

(1) Deze cursiveering is van ons.

boven de formatie aan te stellen officieren betreft, dat Y op 134 en wij op 120 begroot hebben, hierover twisten wij niet, in verband met het hiervoren door ons aangestipte omtrent het $\frac{0}{10}$ der zieken, waarop het verschil in berekening steunt. De belangstellende lezer zij echter verwezen naar onze opstellen in het *Alg. Hbl.* van 17 December 1895 en 15 Januari 1896, onder opmerking, dat men in het tegenwoordig gescheiden stelsel beschikt over ± 170 Oost-Indische officieren-verlofgangers, die boven de formatie in Nederland vertoeven, doch waarvan er slechts 36 *valide* zijn, die bij oorlogsgevaar zouden kunnen optreden.

Gaan wij Y's opstel verder na, dan blijkt ons (bladz. 221), dat de geachte Schrijver niet heeft ingezien, dat wij in punt 1 van Hoofdstuk G der brochure (bladz. 21) niet bedoelden, dat de belangstelling voor de koloniën *in de koloniën* zal toenemen door het uitzenden van een grooter aantal Nederlanders, maar dat die belangstelling moet toenemen in *Nederland*, iets wat uit den aard der zaak volgt. Evenwel het doet ter zake niet af; want niet de belangstelling is hoofdzaak, maar het belang van den officier en van den Staat moet den doorslag geven. En omtrent dit laatste, de belangstelling in de detachering zelf, komt de voorstelling van Y ons niet bepaald consequent voor.

Op bladz. 204 (v. o.) toch schrijft Y: »voor de officieren van het Nederlandsche leger, die eene afwisseling in het doodende garnizoensleven der kleinere plaatsjes wenschen te brengen, (1) is die detachering eene welkome uitkomst ook ter verbetering hunner financieele positie." Hier stelt Y het dus voor, alsof alleen om die redenen Nederlandsche officieren eene detachering naar de koloniën aanvragen, terwijl hij op bladz. 222 beweert: »dat het meerendeel van hen, die thans gedetacheerd worden, vrijwillig, uit roeping, en dus met de meeste ambitie naar Indië gaan, dat zij dus behooren tot de élite van het korps." (1) Niet weinig verschillen die twee meeningen van elkander. Welke van deze twee kan wel de ware zijn?

»Een veel grooter aantal, zegt Y eenige regels vroeger, zal de tropen bezoeken, doch ik zet als MIJN vaste overtuiging voorop, (1) dat men zal zien, dat over het algemeen de in Indië vertoevende officieren geen moeite zullen doen (1) om het land en het volk te leeren kennen."

De voorspelling van Y, dat er officieren zouden gevonden worden, die geen moeite zullen doen om hunne verplichtingen zoo nauwgezet en zoo goed mogelijk na te komen, laten wij geheel ter verantwoording van dien Schrijver, doch wij achten ons gerechtigd hem de vraag te stellen, of hetgeen hij hier voorop stelt, blijkt uit de vele opstellen, enz., die door oud-gedetacheerde officieren van het Nederlandsche leger over die onderwerpen geschreven zijn?

Dat door een samensmelting der officierskaders de band tusschen Neder-

(1) Deze cursiveering is van ons.

landsche en koloniale officieren veel nauwer zal worden toegehaald — hieromtrent verklaart Y: — »Dit al herhaalde malen te hebben gehoord, maar dat de beteekenis er van hem nooit duidelijk is geweest (bladz. 223).» De verklaring, dat deze opinie al herhaalde malen door anderen is geopenbaard, ontslaat ons van de verplichting, over minder aangenaam te vermelden voorbeelden of toestanden te moeten uitweiden.

Tegenover het oordeel van Y, omtrent het nut der grootere dienstafwisseling (bladz. 223, punt 3) zullen wij de meening stellen van een Oost-Indisch hoofdofficier. In het verslag der op 29 April 1892 gehouden bijeenkomst van de Vereeniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, blad. 402, vinden wij vermeld, dat de Oost-Indische Majoor HAVER DROEZE zich daar volgender wijze uitliet: »tevens werkt de afwisseling van werkkring ongetwijfeld zeer opwekkend op den geest. Ieder, die eenige jaren in Indië doorbracht en daarna in Nederland terugkeerde, zal waarschijnlijk toestemmen, dat juist gedurende den eersten tijd na den overgang, terwijl de herinnering aan den vorigen toestand nog frisch was en de tegenstelling met de nieuwe omgeving zich dus scherper afteekende, men in enkele weken meer waarnam dan later in vele jaren. Ten slotte behoeft slechts te worden gewezen op zoovele Nederlandsche officieren der verschillende wapens en diensten, die gedurende hunne detachering bij het Indische leger, zich na korten tijd geheel op hunne plaats voelden en uitstekende diensten bewezen,» en op blad. 403: »Na zekeren tijd staan zij (de opmerkingsgaven) stil en zou vooruitgang en ontwikkeling juist meer bevorderd worden door eene sterke afwisseling, dan door in den specifiek Indischen toestand te blijven voortleven.»

Pleit dit alles niet voor ons stelsel?

Omtrent den verbeterden financiëleen toestand, waarin de reeds dienende Indische officieren zullen verkeeren bij overgang tot ons stelsel, merkt Y bij punt 9 op (bladz. 225): »Dit is, volgens de door Schrijver (ons) opgegeven cijfers, zeer juist, *doch het is eenvoudig een tijdelijk gevolg van den overgangstijd* (1). Op onze beurt verklaren wij deze bewering *zeer juist*, doch wij moeten er aan toevoegen, dat zoodra de samensmelting der officierskaders geheel zal zijn tot stand gebracht, dit niet meer kan voorkomen . . . omdat *alsdan geene uitsluitend koloniale officieren* (behalve die van den geneeskundigen dienst) *meer zullen bestaan*. Er is dan een normale toestand.

Op blad. 226 schrijft Y: »Over het algemeen zal verder de bevordering van het vereenigd officierskorps minder snel gaan dan thans bij het Indisch korps het geval is.»

(1) Deze cursiveering is van ons.

Ligt daarin iets onbillijks of onnatuurlijks? Wij gelooven het niet, en wel om de volgende redenen: 1°. omdat bij den overgang van het oude tot het nieuwe stelsel, geen der reeds dienende officieren, van welk leger ook, gedwongen kan worden tot dat laatste stelsel over te gaan. De niet toegetreden officieren behouden al hunne reeds bij de aanstelling tot officier verkregen rechten, enz. Deze categorie van officieren zal dus geen nadeel ondervinden van de samentrekking der officierskaders; 2°. omdat de officieren, die tot ons stelsel behooren, of de reeds dienenden, die daartoe vrijwillig zijn of zullen overgaan, in het vervolg ruim $\frac{2}{3}$ van hunnen diensttijd in Nederland en slechts bijna $\frac{1}{3}$ in de tropen zullen doorbrengen. De oorzaken, die thans in de koloniën eene *snellere* bevordering billijken, zullen niet meer bestaan en kunnen dus ook in ons stelsel eenigszins verminderen, zonder dat daardoor een minder rechtvaardige toestand zal ontstaan. Hieraan moeten wij evenwel toevoegen, dat naar onze meening dit verschil in bevordering minder groot zal zijn, dan Y het zich wel voorstelt, omdat het te voorzien is, dat bij eene vereeniging der officierskaders de bevordering in dat korps officieren veel sneller zal plaats hebben, dan bij het tegenwoordige Nederlandsche korps officieren. Ook om die reden, zal de hoogere leeftijd van de officieren, die in de koloniën geplaatst worden, minder verschillen dan Y voorspelt, terwijl men niet vergeten moet, dat de officieren van ons stelsel, doordat zij minder dikwijls en minder lang achtereenvolgend zijn blootgesteld geweest aan de invloeden van het tropische klimaat, ook beter bestand zullen zijn tegen de vermoeienissen, ontberingen, enz., die men van hen zal moeten vorderen.

De bezwaren, die Y in ons stelsel voorziet, — als een gevolg van de omstandigheid, dat er geen officieren op non-activiteit in de koloniën aanwezig zouden zijn (bladz. 226) — achten wij zeer overdreven: 1°. omdat in ons stelsel de omwisseling om de 14 dagen plaats heeft (punt 16 der brochure, bladz. 14), en dus zeer spoedig en snel opvolgend nieuwe aanvulling plaats vindt; 2°. omdat er bepaald moet worden (punt 11b der brochure, bladz. 14), dat bij de uitzending uit Nederland steeds de jongste officier van elken rang die in de termen kan vallen voor eene detachering, daartoe wordt aangewezen; daardoor zullen geen of weinig officieren gedurende hunne detachering bevorderd worden; 3°. omdat bij onvoorziene groote vacatures, die — bij expeditiën in de koloniën of bij eenen oorlog in Nederland — plotseling kunnen ontstaan, = door de tijdelijke *verlenging* der detachering van de officieren, die voor terugkeer naar het moederland in aanmerking komen (punt 9 der brochure, bladz. 13), of door de tijdelijke *staking* der detachering van officieren naar de koloniën (punt 13 der brochure, bladz. 14) = terstond of zeer spoedig geheel in de ontstane behoefte zal kunnen worden voorzien. Door de toepassing der beide hier aangehaalde bepalingen zullen bij het Nederlandsche of een der koloniale legers binnen weinige weken 120 officieren

kunnen verzameld worden, zonder een der andere legers — beneden het aantal der normale formatie — van officieren te ontblooten.

Het opgemerkte bij punt 18 (bladz. 227) betreffende de toelagen voor uitrusting, komt ons nog al pessimistisch voor: 1°. bij de invoering van ons stelsel zou, evenals zulks bij de marine plaats heeft, de bezoldiging der officieren in de koloniën kunnen gesplitst worden in eene vaste som, die in Nederland wordt uitbetaald, en in een koloniaal traktement, dat aan hem zelf werd afgedragen. Uit de eerste som zou dan de uitrusting voor de detachering — en, bij terugkeer, die voor de herplaatsing in Nederland kunnen vergoed worden, terwijl de tweede som voor de behoeften in de koloniën zou moeten dienen; 2°. de gezinnenquaestie is door ons reeds hiervoren behandeld, waardoor het bezwaar omtrent het voeren van twee huishoudens, komt te vervallen; 3°. hoe de ongetrouwden hun Nederlandsche garderobe moeten opbewaren? Zij zullen deswege kunnen te rade gaan bij hun collega's van de marine; 4°. om te voorkomen, dat bij terugkeer de achtergelaten kleeding onbruikbaar zal blijken, zou voor de koloniale en Nederlandsche officieren dezelfde uniform kunnen worden voorgeschreven. Dat dit niet het minste bezwaar oplevert, bewijst de kleeding bij onze zee-macht. Ook bij andere koloniale mogendheden treft men ditzelfde aan bij de landmacht. Zoo noodig zou men dan die kleeding kunnen aanvullen door linnen kleedingstukken; en 5°. het overgrootte bezwaar dat zou kunnen ontstaan, doordat, bij de terugkeer, de — facultatief toegestane — burgerkleeding *buiten de mode zou zijn geraakt*, kan naar onze meening geen question brülante opleveren of worden, waarop de al of niet invoering van ons stelsel zou mogen schipbreuk lijden. In hoeverre hetgeen wij hier schreven al dan niet mogelijk, billijk en wenschelijk is, laten wij over aan hen, die c. q. geroepen zullen worden de samensmelting der officierskaders voor te bereiden en in te voeren. Stellig zal er alsdan rekening worden gehouden met bestaande toestanden bij de marine.

Omtrent de rijksuitgaven voor de Cadettenschool en de Kon. Mil. Academie, die bij eene samensmelting minder zullen bedragen (punt 21 bladz. 229), antwoordt Y: »Dit is waar, *maar het heeft met de quaestie niets te maken* (1).» Deze bewering is ons niet recht duidelijk. Is dat dan geen jaarlijksche bezuiniging van gemiddeld f 75.600, die *tengevolge* van de samensmelting der officierskaders ontstaat, en dus minder uitgegeven zou behoeven te worden? Waren wij dus niet verplicht deze besparing te vermelden onder de tal van andere voordeelige baten, die uit ons stelsel zouden voortvloeien?

Hoe Y dat zeker 0/0, dat de cadetten minder te betalen zouden hebben,

(1) Deze cursiveering is van ons.

ook bij eene samensmelting der officierskaders, billijk zou willen regelen, is ons evenmin duidelijk. Meer practisch zouden wij het vinden, te dien opzichte, naar gelang der omstandigheden, ons advies te volgen, voorkomende in het *Alg. Hbl.* van 17 December 1895 luidende: »Mocht er evenwel in de toekomst eenig bezwaar bij de aanvulling ontstaan, waaraan moet worden tegemoet gekomen, dan zou door *vermindering*, zoo noodig door *geheele opheffing* der bijdragen voor de plaatsing aan de Cadettenschool en de Kon. Mil. Academie, daarin verbetering te brengen zijn. Het te derven financieel voordeel voor den Staat zou in dat geval niet zeer groot zijn. In de middelenwet voor 1895 wordt die som, wegens bedoelde bijdragen, geraamd op f 46.450.»

Het komt ons intusschen voor, dat de Staat niet moet overgaan tot de geheele of gedeeltelijke afschaffing der door ons voorgestelde bijdrage voor opleiding, zoolang zulks niet *gebiedend* noodzakelijk is. Mocht er gegronde redenen voor zijn, welnu, dan schaffe men de bijdrage trapsgewijze af, of men verminderde haar geleidelijk. De gewenschte meerdere toestrooming van aspiranten zal terstond volgen. Dit voorspellen wij, op grond van hetgeen de Heer NETSCHER mededeelde in de Vereeniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap (1867, bladz. 196): »Ik herinner mij den tijd nog, dat er elk jaar 30 à 40 plaatsen als cadet voor de verschillende wapens in Oost-Indië beschikbaar werden gesteld, en dat zich 5 à 6 aspiranten daartoe voordeden, alhoewel reeds toen de helft der contributiegelden uit de koloniale kas betaald werd. Sedert is men er toe overgegaan om die contributie geheel op rekening van het Departement van Koloniën te brengen. *Ten gevolge van deze gratisopleiding nu, is de toevloed van aspiranten ontzaggeijk toegenomen en de concurrentie even groot als voor het leger hier te lande.*» (1)

Bij de beschouwingen, die Y omtrent punt 22 (bladz. 230) — uitgaven voor speciale commissiën — levert, stelt hij zich op een o. i. geheel verkeerd standpunt. Hij vergeet nl. in aanmerking te nemen, dat zoodra ons stelsel definitief zal zijn ingevoerd, *uitsluitend koloniale officieren niet meer zullen bestaan* (behalve de geneeskundige officieren) en dat dan het in Nederland vertoevende officierskorps alle eischen zal hebben leeren kennen, die koloniale quaestiën mochten vorderen; vandaar zijne minder juiste gevolgtrekkingen.

Het voorbeeld, dat wij in onze brochure aanhaalden, bewijst onze stelling duidelijk: Eene vrij talrijke speciale commissie van Nederlandsche officieren, waaronder die van de normaal-schietschool, werd belast met de oplossing van het nieuwe geweervraagstuk, ook voor Nederlandsch-Indië. Aan die commissie werden later toegevoegd, als *vaste* leden, twee gepensioneerde officieren van het Oost-Indisch leger, die jaarlijks respectievelijk reeds f 6000 en f 3500 pensioen genoten, en, als *tijdelijke* leden, twee met verlof zijnde

(1) Deze cursiveering is van ons.

Oost-Indische officieren, die ieder *f* 2300 verlofstraktement hadden. Voor deze werkzaamheden (van 16 Januari 1891 tot 16 Mei 1895) ontvingen de vier Oost-Indische commissieleden, boven hun pensioen of verlofstraktement, eene jaarlijksche rijkstoelage van respectievelijk *f* 2750, *f* 1700, *f* 1350 en *f* 1000, terwijl de Nederlandsche officieren van die commissie niet de minste geldelijke vergoeding genoten. Ware ons stelsel sedert 1891 reeds ingevoerd geweest, dan zou de Staat het door ons genoemd bedrag minder hebben kunnen uitgeven.

Om niet in herhaling te treden, zullen wij de resumtie en het naschrift van Y niet verder behandelen.

Beknopt hebben wij getracht aan te toonen, waarom wij ons niet konden vereenigen met de door Y aangevoerde bezwaren. Bij de bestrijding van zijne argumenten werd, waar zulks eenigszins doenlijk was, vermeden een eigen opinie op te dringen, maar steunde onze verdediging hoofdzakelijk op het oordeel van meer bevoegden en erkende autoriteiten op militair gebied.

Met genoegen meenen wij intusschen te mogen constateeren, dat het onderwerp der samensmelting, sedert de verschijning van onze brochure, meer belangstelling heeft verwekt dan wij aanvankelijk meenden te mogen onderstellen. Het voor en tegen werd van verschillende zijden in het openbaar behandeld. Zoo heeft J. in *De Avondpost* van 2 en 15 April ll. geschreven tot wederlegging van de in het weekblad *Insulinde* opgenomen militaire causerie van SOWIDJOJO; en bij het afwerken van ons antwoord aan Y kwamen ons verschillende nummers der Militaire Brieven van WILIANA in handen, opgenomen in de *Nw. Rott. Courant*, de laatste van 21 Juni 1896, waarin ons ongevraagd steun werd verleend. WILIANA blijkt een beslist voorstander te zijn van de fusie.

Voor de eenigermate van den gewonen vorm afwijkende wijze van wederlegging van het opstel van Y, vragen wij onzen lezers verschooning, doch wij meenden, dat op die wijze de vergelijking van het vóór en tegen, gemakkelijker werd gemaakt; vooral voor hen die onze brochure niet hadden ontvangen.

De onbekende schrijver heeft ons een waren dienst bewezen, zijne bedenkingen tegen ons stelsel zoo uitvoerig te behandelen; daardoor zullen ook anderen, zoowel nu als later, in de gelegenheid zijn het onderwerp van de samensmelting der officierskaders grondig te wikken en te wegen. Wij betuigen hem hiervoor dan ook onzen welgemeenden dank.

Zonder strijd geen vooruitgang. De pennestrijd, dien wij voerden, betrof uitsluitend de zaak, niet de persoon, alhoewel de persoon zelf — de officier van onze zoo gunstig bekende legers — er ten nauwste bij is betrokken.

Is het ons niet gelukt, nu reeds den Heer Y te overtuigen, dan koesteren wij de hoop, dat meerdere ervaring, hoogere leeftijd, rijpere ondervinding, hem eenmaal zullen brengen tot de ridderlijke bekentenis, dat de schaduw-

zijden door hem te donker waren gekleurd en ingezien, en dat een stelsel, gebaseerd op onze gegevens, werkelijk uitvoerbaar en zeer zeker wenschelijk is, niet alleen voor Moederland en Koloniën, maar ook voor de beide officierskorpsen, al moet er dan ook worden gebroken met de sleur en met de kracht der gewoonte, waarvan het spreekwoord zegt: »dat zij. . . sterk zijn.»

De groote taak van het Ministerie, de behandeling van de kieswet, is, althans in de Tweede Kamer, afgelopen. Er bestaat dus kans, dat de oogen nu op andere belangrijke onderwerpen gevestigd zullen worden. Mocht de samensmelting der officierskaders een der eerste zijn!

DE SCHRIJVER DER BROCHURE.

23 Juni 1896.

De copie van dit opstel werd ons reeds den 23sten Juni ll. aangeboden, doch overvloed van stof dwong ons de opneming te verschuiven tot het Septemhernummer.

Ter voorkoming van misverstand zij het ons voorts vergund aan de indertijd door ons, op blz. 66 van den 63sten jaargang, gedane mededeeling toe te voegen, dat wederleggingen op beoordeelde brochures of boekwerken door ons nimmer werden, noch zullen worden geweigerd, als zij in wellevenden vorm gesteld en van zakelijken aard zijn.

Zoodra daaraan evenwel ook maar in het minst tekort wordt gedaan, weigeren wij de opneming onvoorwaardelijk, omdat wij de kolommen van *De Militaire Spectator* niet ontsierd willen zien door artikelen, waarvan de strekking en de inhoud strijdig zijn met den beschaafden toon, welke in ons officierskorps gebruikelijk is.

DE REDACTIE.

DE VERSTERKINGEN VAN KOPENHAGEN.

(Met eene kaart, plaat VII.)

Het werk, dat Denemarken in weinige jaren tijds volbracht heeft, verdient ongetwijfeld de aandacht van iedereen, die belang stelt in de wijze, waarop de Europeesche Staten zich toerusten, om den strijd om het bestaan te voeren, daar, waar dit bedreigd zou kunnen worden. Het wil ons echter voorkomen, dat vooral voor ons Nederlanders er nog meer aanleiding bestaat, dan voor anderen, om kennis te nemen van de wijze, waarop dit kleine land zijne hoofdstad versterkte, omdat, wanneer wij, bij de bestudeering van hetgeen daarginds werd gewrocht, den blik slaan naar ons eigen Vaderland, de vergelijking geenszins bemoedigend voor ons uitvalt.

Dáár treft ons de voortvarendheid, waarmede het kriegsbestuur zijne plannen weet door te zetten ten koste van geringe financieele offers, vooral door de belangstelling van het volk op te wekken voor de heilige zaak, die men voorstaat. In nauwelijks acht jaren tijds vormt men om de hoofdstad een kring van versterkingen, die aan geheel Europa doet zien, dat het met de verdediging van Denemarken's hoofdstad waarlijk ernstig gemeend is.

Zou diezelfde overtuiging ook te onzen aanzien bestaan, waar men na twintig jaren nog slechts langzaam voortploetert aan een zoogenaamd »klein plan" voor het centraal reduit van onze landsverdediging, voor de Stelling van Amsterdam? Een plan, volgens hetwelk de steunpunten van die linie bestaan uit verdedigbare (?) aardwerken, zonder behoorlijk flankement en zonder afdoend bomvrij logies; werken bij welker aanblik COEHOORN en VAUBAN een traan zouden wegpinken.

Neen, laat ons een voorbeeld nemen aan de energie, waarmede de Deensche regeering direct het »grootte plan" heeft weten te volvoeren, zonder zich met surrogaten tevreden te stellen, die door de valsche gerustheid, welke zij verschaffen, meer nà- dan voordeel aanbrenge; laat ons hulde brengen aan het werk van den Kolonel SOMMERFELDT en den Kapitein HANSEN, die werkelijk iets grootsch geleverd hebben, al moge hun werk ook, evenals alle menschelijke arbeid, zijne onvolmaaktheden hebben.

Dat eindelooze zoeken naar den steen der wijzen, dat men bij ons schijnt te doen, leidt tot niets en men behoeft waarlijk nog geen pessimist te zijn

om het vermoeden te uiten, dat het »grootte plan» voor Amsterdam op eene zeer lange baan is geschoven. Grootte plannen laten wij liever aan den vijand over en het heeft allen schijn of geene Regeering de verantwoordelijkheid op zich durft nemen, om ons, binnen weinige jaren, eene flink versterkte hoofdstad te verschaffen.

Denemarken deelt het lot van de meeste kleine Europeesche Staten, die gelegen zijn te midden der tot de tanden gewapende grootte mogendheden. Het verlangt niets liever, dan den vrede te behouden, om zijne ontwikkeling gestadig voorwaarts te doen schrijden en zijne welvaart te zien toenemen.

De ligging van dit land is, uit een staatkundig oogpunt, wellicht nog ongunstiger dan die van ons land; dit eilandenrijk toch ligt als het ware bekneld tusschen grootte naburen en zal dus, bij mogelijke verwickelingen, al vrij spoedig gevaar loopen daarin te worden betrokken.

De voornaamste toegangen tot de Oostzee worden door Denemarken beheerscht en de geschiedenis van vervlogen eeuwen toont ons duidelijk genoeg, wat een machtig Denemarken aan de Sond vermocht en hoe het langen tijd de wetten voorschreef voor den handel op de Oostzee.

Wel behooren de dagen van den Sondtol tot het verleden, maar de doorgangen tusschen de eilanden, waarvan de Sond verreweg de voornaamste, zoo niet de eenig bruikbare voor diepgaande oorlogsschepen is, zullen bij een oorlog, waarin de Oostzee-mogendheden betrokken zijn, vermoedelijk eene grootte rol spelen.

Wanneer wij de politieke groepeerings van het oogenblik als grondslag onzer beschouwingen nemen, dan vinden wij den Europeeschen driebond — Duitschland, Oostenrijk en Italië — tegenover Frankrijk en Rusland. Engeland neemt een meer geïsoleerd standpunt in, maar heeft vele belangen in Azië, welke strijdig zijn met die van Rusland. Zoowel Duitschland als Rusland bezitten eene machtige Oostzeevloot en belangrijke oorlogshavens aan die zee; eerstgenoemde mogendheid heeft zich, door het Keizer WILHELM-kanaal, eene eigen verbinding geschapen tusschen Oost- en Noordzee, maar Rusland is, voor operatiën van zijne Oostzeevloot, nog steeds afhankelijk van de toegangen langs de Deensche eilanden, evenals zijne Zwarte-zeevloot aan de Dardanellen is gebonden.

Komt Rusland in oorlog met een der andere grootte mogendheden, dan zal of deze trachten het grootte Czarenrijk in zijn hoofdstad aan te tasten, of wel de Russische vloot zal die van den vijand opzoeken.

Wanneer de Engelsche vloot de Russische in de Oostzee wil aantasten; wanneer de Fransche zich met de Russische wil vereenigen; wanneer de Fransche (zooals reeds in 1870 het plan was) eene onderneming wil wagen tegen Duitschland's noordkust; wanneer de Russische vloot de Oostzee wil verlaten; in al deze gevallen, zijn de doorgangen langs de Deensche eilanden strategisch van veel gewicht. Heeft een der partijen den toegang bezet, dan is de andere in de onmogelijkheid er zonder strijd gebruik van te maken.

Niet alleen echter als defilé is de Sond van groote strategische beteekenis en daardoor Kopenhagen een belangrijk punt; ook als operatiebasis vormt de haven van Denemarken's hoofdstad een punt van gewicht. De groote zee-kasteelen, waarmede tegenwoordig de zee-oorlog wordt gevoerd, hebben bij zóó vèrstreckende operatiën, als waarvan hier sprake is, dringend behoefte aan een kolenstation en aan eene haven, waar geleden averij weder hersteld kan worden.

Deze beschouwingen leiden van zelf tot de conclusie, dat Denemarken's neutraliteit, bij de meeste Europeesche verwickelingen, zeer ernstig gevaar loopt; — en dat niet incidenteel. Werkelijk bestaat hier gevaar voor eene vooraf beraamde, opzettelijke schending. Eene mogendheid, die voor zijne vloot de bedoelde doorgangen en de genoemde operatiebasis meent noodig te hebben, zal, wellicht nog vóórdát de eigenlijke oorlog is verklaard, trachten zich in het bezit daarvan te stellen.

Kopenhagen staat bloot aan eene overrompeling in vollen vrede, want daar, waar voor eene oorlogspartij zulke ernstige belangen op het spel staan, stoort men zich vermoedelijk niet aan datgene, wat men in vreedestijd pleegt »volkenrecht» te noemen.

Door de hoofdstad afdoende te versterken, heeft Denemarken aan de mogendheden doen weten, dat het niet van plan is, aan de eerste mogendheid de beste, dit Europeesch gewichtige punt zonder slag of stoot af te staan; een sterk Kopenhagen, in handen van een kleinen staat, geeft aan alle partijen eene zekere gerustheid en zal Denemarken daardoor wellicht behoeden voor een coup de main, als waarop boven werd gedoeld.

Denemarken is nu eene mogendheid geworden, waarmede men bij het beramen van plannen rekening moet houden. Wanneer bijv. Rusland zich bij een oorlog met Engeland vooraf het bondgenootschap met Denemarken weet te verzekeren, zal het een zeer belangrijk voordeel hebben behaald. Het punt is nu zoo gewichtig, dat geen der groote mogendheden het bezit daarvan zal gunnen aan een der anderen; daarin zetelt voor een groot deel de waarborg, dien Denemarken zich heeft verschafte voor zijn onafhankelijk voortbestaan.

Men zou de vraag kunnen stellen of deze en dergelijke beschouwingen te voren nooit gegolden hebben; het antwoord hierop moet ongetwijfeld toestemmend luiden, maar de toestanden zijn zeer veranderd.

In de eerste plaats is de statenverhouding, en in het bijzonder die der kleine staten, in onze eeuw geheel anders geworden dan vroeger.

Toen men de legersterkten nog bij tienduizendtallen rekende, kon een kleine staat, mits voldoende van geld voorzien, nog concurreeren tegen zijne groote burenen; sedert men echter met legers van millioenen is gaan rekenen, kan hij nog slechts bedacht zijn op verdediging van zijn grondgebied.

Denemarken bezat tot voor korten tijd eene vloot, die krachtig genoeg was om eene schending van neutraliteit, wanneer de bedreiging over zee kwam, met klem en nadruk te kunnen tegengaan. Gedurende den ongelukkigen oorlog van 1864 heeft de Deensche vloot haar meesterschap ter zee geen oogenblik tegenover de Pruisische behoeven op te geven; doch ook dit is anders geworden.

Alle groote mogendheden hebben hunne vloten opgevoerd tot eene hoogte, welke voor staten als Denemarken, te eenen male onbereikbaar is. Nu de vloot de hoofdstad niet meer afdoende kon beschermen, moest de versterkingskunst haar de hand reiken.

Niet alleen echter bij bedreigde neutraliteit, ook bij een directen oorlog, is een versterkt Kopenhagen een noodzakelijke factor.

Het eiland Seeland is het belangrijkste gedeelte van de geheele monarchie, het meest welvarende, het dichtst bevolkte en de zetel der regeering. Het vasteland heeft, na den afstand van Sleeswijk en Holstein, niet veel meer te beduiden, daar Jutland kaal en onvruchtbaar is. Seeland daarentegen, en ook de andere eilanden zijn vruchtbaar, goed bebouwd en hebben een belangrijken veestapel.

Seeland vormt voor Denemarken, wat de provinciën Noord- en Zuidholland voor ons zijn. Zoolang Seeland nog bestaat, is er nog eene Deensche monarchie, en om dit eiland tot het uiterste te verdedigen, heeft men zijne toevlucht genomen tot ééne goed verschanste legerplaats.

Zeer terecht heeft de Deensche regeering ingezien, dat eene eerste voorwaarde voor elk stelsel van landsverdediging was: beveiliging van stad en haven van Kopenhagen tegen elken aanval, om van daaruit met leger en vloot te kunnen opereeren.

Seeland is een zeer grillig gevormd eiland en daardoor is de kustlengte groot in vergelijking tot de oppervlakte; langgerekte landtongen wisselen af met diep het land indringende inhammen of fjorden; daardoor zal eene landing op de meeste punten niet met al te groote bezwaren gepaard gaan, terwijl juist het beletten daarvan niet gemakkelijk is.

Het noordelijk deel van het eiland is heuvelachtig, vertoont hier en daar zelfs tamelijk groote hoogteverschillen en is als bezaaid met grootere en kleinere meren. Hierdoor is de geschiktheid voor troepenbewegingen wel eenigszins beperkt. Het zuidelijk deel daarentegen is vlak, met hier en daar eene zachte golving. Vele goede wegen doorkruisen het terrein in alle richtingen. Hoewel men hier, evenals in de overige deelen van het koninkrijk, nagenoeg geene bosschen aantreft, is het terrein toch vrij bedekt, daar de bebouwing voor een groot deel bestaat uit tuinen, die van elkaar zijn

gescheiden door op walletjes (knicks), van 0,5 à 1 M. hoogte, geplante heggen, terwijl men langs de wegen somtijds boomrijen aantreft en als toegangen tot de hofsteden tamelijk zware lanen.

Vordingborg, Korsör en Kallundborg zijn, over Roeskilde, Frederiksund en Helsingör, direct door spoorwegen met de hoofdstad verbonden. Al deze plaatsen zijn min of meer belangrijk als havenplaatsen, maar toch lang niet in die mate als de hoofdstad.

Om een denkbeeld van de grootte te geven, volgen hier eenige afstanden, gemeten langs de spoorlijnen:

Vordingborg—Kopenhagen.	134 KM.
Korsör—Kopenhagen.	112 »
Kallundborg—Roeskilde.	80 »
Roeskilde—Kopenhagen.	32 »
Helsingör—Kopenhagen.	46 »

Een aanvaller, die ergens op Seeland is geland, zal derhalve steeds in 3 tot 5 dagmarschen voor Kopenhagen kunnen zijn.

Van de doorvaart tusschen Seeland en Zweden is het nauwste gedeelte, het vaarwater bij Helsingör, slechts 4 KM. breed. Vroeger werd hier de Sondtol geheven, maar als strategisch punt, volgens de denkbeelden van den tegenwoordigen tijd, kan men aan Helsingör niet veel waarde meer hechten.

Bij Kopenhagen is het water ongeveer 28 KM. breed. Tusschen Kopenhagen en de Zweedsche kust bevinden zich twee eilanden: Amager en Saltholm; het eerste is van Seeland slechts gescheiden door een vaarwater, dat meer het karakter heeft van een kanaal, dan van een zee-arm, en dat de haven van Kopenhagen is geworden. Het eiland is 15 KM. lang, 6,5 KM. breed, vruchtbaar en goed bebouwd. Amager wordt wel genoemd de moestuin van de hoofdstad en bezit dus ook voor de approviandeering belangrijke hulpbronnen.

Saltholm is van zeer geringe beteekenis en ligt \pm 5 KM. van Amager. Het eiland is 7 KM. lang en 3 KM. breed. Tusschen Amager en Saltholm wordt het vaarwater gescheiden door eene groote zandplaat, genaamd Middgrund, ten oosten waarvan het den naam draagt van Hollaenderdyb en ten westen van Kongedyb; meer zuidelijk dragen beide vereenigd den naam van Drogden. Tusschen Saltholm en de Zweedsche kust ligt het Malmödyb.

Over het algemeen loopen deze eilanden en ondiepten zacht glooiend af, zoodat eene eenigszins belangrijke diepte eerst op vrij grooten afstand van de kust wordt gevonden. Zoowel in het Kongedyb, als in het Hollaenderdyb, is het vaarwater, waarin meer dan 4 vademen (7,5 M.) diepte is, niet meer dan 1 KM. breed en in het Drogden 1,5 KM.

De dieptelijnen, op bijgaande schets, doen zien dat de vaarwaters in karakter niet veel verschillen van de doorgangen tusschen onze Noordhollandsche

eilanden; tusschen Amager en Seeland is het water zeer ondiep, alleen een kanaalachtig vaarwater, van 2,5 à 3 M. diepte en 10 à 20 M. breedte, voert uit het zuiden naar de haven van Kopenhagen.

De voornaamste toegang tot de haven komt uit het noordoosten van de Oere Sund, langs de Cron Lob en Inderenden. Het vaarwater is hier en in de haven bij laag water meer dan 3 vademen (5,65 M.) diep en, aangezien het verschil tusschen eb en vloed hier zeer aanzienlijk is, zoo kunnen diepgaande schepen nog de haven bereiken.

Kopenhagen is eene groote, ver uiteengebouwde stad van 300.000 inwoners. Zij is gelegen op beide oevers van het vaarwater tusschen Amager en Seeland, maar het grootste en voornaamste deel ligt op Seeland en bestaat uit een sector van ongeveer 4200 M. straal.

De geschiedenis van de versterkingen der hoofdstad willen wij hier niet uitvoerig behandelen, zij vormt eene merkwaardige bladzijde in de parlementaire geschiedboeken van het Deensche koninkrijk. De regeering zag de noodzakelijkheid van eene afdoende versterking der hoofdstad in en bood dienovereenkomstig aan de volksvertegenwoordiging hare voorstellen aan. Deze was evenwel niet van plan voor dit doel gelden toe te staan en na een langdurigen strijd, waarbij de regeering met zeer veel tact de belangstelling van het volk (zelfs van de vrouwen) voor de verdediging des vaderlands wist op te wekken, kwamen de voorstellen van den Kolonel SOMMERFELDT tot uitvoering.

De details van dezen strijd tusschen regeering en parlement zijn zeer interessant en men kan den loop daarvan in vele tijdschriften uitvoerig beschreven vinden (1); wij willen hieruit alleen releveeren, wat ook voor Nederland leerrijk kan worden geacht, nl. dat bij de zg. militaire specialiteiten zelf principieel verschil van gevoelen bestond of de hoofdstad versterkt moest worden, dan wel de toegangsweg over Jutland. De Tweede Kamer sloeg daaruit munt om de gelden voor de defensie te weigeren. Denemarken was toen (1872) echter al een groote stap verder dan wij nu; het bezat sedert 1867 eene wet op de levende strijdkrachten, die toestond een weerbaar volk te scheppen.

Was de lijdensgeschiedenis van het wetsontwerp lang, toen eenmaal de uitvoering mogelijk was geworden, toog men met eene buitengewone energie aan den arbeid. Op 27 Maart 1886 werd met groote feestelijkheid, in tegenwoordigheid van den Minister van Oorlog, Kolonel BAKUSON, de eerste schop in den grond gestoken voor den bouw van het eerste der nieuw aan te leggen werken (fort Garderhøj) en acht jaren later kwam de geheele stelling gereed. Wel bestaan er nog plannen tot verdere volmaking van de ver-

(1) Zie o. a. Mitth, A. u. G., 1893. Heft 8/9.

schanste linie en zijn die gedeeltelijk reeds in uitvoering, maar in 1894 was Kopenhagen toch eene flink versterkte stad.

Wij stippen hier even aan, dat onze Vestingwet van 1874 ook sprak van een termijn van 8 jaren.

Het Landfront.

Bij het bepalen van den kring der versterkingen aan de landzijde, was het, uit een financieel oogpunt, betrekkelijk onverschillig hoever men zich van de hoofdstad verwijderde. Men had niet met een vollen kring te rekenen, doch slechts met een sector van ongeveer 130° , zoodat het vergrooten van den straal niet zooveel invloed oefende op de lengte van de verdedigingslijn, dat men haar uit dit oogpunt dichter bij de stad moest brengen, dan men wenschte. De lengte van den nu versterkten kring bedraagt ± 25 KM., van de Oere Sund tot aan de Kjöge Bugt. De straal is 11,5 KM., terwijl de versterkingen op minstens 7300 M. van de voorsteden verwijderd blijven.

Alvorens over te gaan tot de beschrijving van de werken zelve, dienen wij nog iets nauwkeuriger het terrein om de hoofdstad te beschouwen.

Wanneer wij de spoorlijn van Kopenhagen naar Frederiksund als scheiding aannemen, dan is het terrein ten zuiden van die lijn bijna geheel effen, ten noorden daarvan echter meer geaccidenteerd; het bestaat hier uit afgeronde, zacht hellende plateau's en ruggen, die aansluiten aan de nog hoogere verheffingen om de Füre Sö en tot aan de Oere Sund. Het zijn vooral de verschillende dalen en inzinkingen, die het terrein hier vrij scherp teekenen. Het voornaamste dal wordt gevormd door de Kagsau met de Harrestrup Aa. Het begint ongeveer 3000 M. ten zuiden van de Füre Sö en is van de Bagsvaerd Sö en de Lyngby Sö gescheiden door den ± 1500 M. breeden rug van Bagsvaerd. Nabij Husum verbreedt het dal zich aanmerkelijk en vormt het als het ware een met eilanden bezaaid moeras. Verscheidene, uit het westen en noordwesten komende, zijdalen, alle zeer flauw hellend, doorsnijden het voorterrein. Het dal van de Kagsau wordt in het oosten gescheiden van het Utterslev Moor door den smallen rug van Husum. Het Utterslev Moor vormt den zuidelijken uitlooper van eene tweede inzinking, die begint aan het oosteinde van de Lyngby Sö en hiervan slechts gescheiden is door een smallen rug, waarop Lyngby zelf ligt. De inzinking loopt tot Jaegersborg en splitst zich daar in twee deelen, de eene tak loopt recht op de kust aan naar Klampenborg en heet Lyngby Enge, de andere loopt langs de Gjentofte Sö, evenwijdig aan de Kagsau inzinking, naar Emdrup en vandaar naar het Utterslev Moor.

Door deze inzinkingen wordt het plateau van Gladsaxe ingesloten, dat een vierkant van ongeveer 5 KM. zijde vormt, vanwaar de zooeven genoemde smalle rug van Husum zich uitstrekt tot bij de voorstad Frederiksberg.

Eene zeer vlakke, weinig diepe terreinplooi loopt dwars over het plateau van Gladsaxe, in eene richting zuidwest--noordoost, tusschen Gladsaxe en Budinge door.

De Füre Sö, Bagsvaerd Sö en Lyngby Sö vinden hunne afwatering door de tamelijk diep ingesneden Molle Aa, die eerst in noordelijke en daarna, om Luntofte heen, in oostelijke richting voerende de kust bereikt.

Ten noorden van de Lyngby Enge, die naar die zijde tamelijk steil oprijst, ligt een uitgestrekt bosch, genaamd Dyrehave. Voorts vindt men ook ten zuiden van de evengenoemde meren tamelijk uitgestrekte bosschen, terwijl het terrein daar, ongeveer tot eene lijn Bagsvaerd—Balderup, als bezaaid is met kleinere meertjes, waardoor het voor troepenbewegingen minder geschikt is. In den sector Oere Sund—spoorweg Frederiksund kan een aanvaller gedekt naderen door het Dyrehave-bosch, doch hij is verder vrijwel aangewezen op de wegen, die bovendien niet zeer talrijk zijn. De sector spoorweg Frederiksund—Kjöge Bugt is beter begaanbaar, en, hoezeer het terrein hier weinig bedekt is en slechts onbeduidende hoogteverschillen vertoont, is het overzicht hier voor den verdediger toch niet bijzonder ruim, daar het zeer wordt beperkt door vele lanen, houtperceelen en in het groen verscholen hofsteden. Als perceelsscheidingen treft men hier veelal de specifiek Deensche knicks aan.

Het spreekt vanzelf, dat men de afwateringen van de verschillende meren heeft benut tot het voorbereiden van inundatiën, om daardoor de defensieve waarde van het terrein zoo hoog mogelijk op te voeren.

Van Klampenborg tot Jaegersborg wordt in de Lyngby Enge eene 300—500 M. breede inundatie verkregen, door middel van een stuw met sluzen nabij eerstgenoemde plaats. Van Jaegersborg in zuidelijke richting kan eene inundatie worden gesteld met behulp van een daartoe gegraven kanaal, dat het water uit de Füre Sö hierheen brengt. Deze inundatie strekt zich uit over de Gjentoft Sö tot het Utterslev Moor, ter breedte van ± 200 M. en ter diepte van 2 M.; door middel van een stuw, ten westen van Lyngby, wordt de watertoevoer geregeld.

Door opzetting van de Harrestrup Aa, kan men het water in de natte gracht van de later te noemen linie van het westfront brengen, en ook de Harrestrup Aa, van Husum over de Damhuset Sö tot Flaskekrö, zoodanig met water overvoeren, dat eene inundatie van ± 100 M. breedte ontstaat.

Men merke hierbij op, dat het karakter dezer onderwaterzettingen een geheel ander is dan van onze polderinundatiën. Door opzetting worden de waterloopen tot belangrijke hindernissen verbreed, of overstroomden zij enkele moerassige gedeelten. Een groot nadeel van deze onderwaterzettingen is, dat zij alle hun toevoer ontvangen uit eene prise d'eau buiten de linie en dus eigenlijk geen ander karakter dragen, dan dat van breede rivieren.

De nieuw aangelegde versterkingen aan de landzijde kan men splitsen in twee geheel van elkaar verschillende deelen; het eerste gedeelte van Klampenborg tot Mörkköj bestaat uit zelfstandige werken, aangelegd in twee liniën; het tweede gedeelte uit eene enkele doorgaande borstwering, van het Utterslev Moor tot aan de Kjöge Bugt.

A. In den Sector Klampenborg—Mörkköj liggen de navolgende forten en batterijen.

In eerste linie:

Pantserbatterij-
linie.	}	1°. De batterij Christiansholm,
		2°. De positie van Ordrupskrat,
		3°. Het fort Fortunen,
		4°. » » Garderhöj,
		5°. » » Lyngby (vroeger Gammelmoosegaard),
		6°. De positie van Gladsaxe.

In tweede linie:

Open batterij-
linie.	}	7°. De batterij Bernstorff,
		8°. » » Gjentofte,
		9°. » » Vangede,
		10°. » » Budinge,
		11°. » » Tinghöj.

Voorts drie forten, welke nog slechts geprojecteerd zijn:

- 12°. Het fort in het Dyrehave-bosch,
- 13°. » » bij Nybro,
- 14°. » » » Emdrup.

1°. De batterij Christiansholm.

Zij is gelegen ten zuidoosten van de Lyngby Enge, op \pm 800 M. van den zuidrand van het Dyrehave-bosch en heeft ten doel het defilé te verdedigen, dat bij Klampenborg langs de kust voert en hier gevormd wordt door eene dam over de Lyngby Enge.

Het werk bestaat uit een stormvrij, driehoekig, ondiep pantserwerk, zonder open wal en met bomvrije lokalen. Ter weerszijden hiervan ligt een lage open wal voor infanterieverdediging, tot eene totale lengte van ongeveer $\frac{2}{3}$ KM. De rechtervleugel van deze linie is eenigszins omgebogen om vuur te kunnen brengen op de zee.

Het centraal werk (fig. 1) is bewapend met drie korte kanonnen van 15 cM., in pantseropstelling, en twee mitrailleurs, elk in een hefkoepel. Voorts bevindt zich op het werk een observatiekoepeltje of commandotoren. In de keel van het werk staan eenige snelvuurkanonnen en mitrailleurs, en bevindt zich eene caponnière, tot flankering van den open wal.

Het zeer bedekte terrein, dat tot dicht bij het werk nadert, is niet voordelig te noemen.

De hoogte van het terrein bedraagt hier 27 voet (8,5 M.), terwijl men in het tegenoverliggende bosch reeds spoedig op 40 à 50 M. hoogte komt.

2°. *De positie van Ordrupskrat.*

Deze zal zich uitstrekken achter de inundatie — van Christiansholm tot het dorp Jaegersborg — en bestaan uit eene doorgaande linie voor verdediging door infanterie en mobiel geschut. Aan de linie zelf is men evenwel nog niet begonnen.

Er bestaan nu twee batterijen, de *Oost-batterij* en de *West-batterij*, welke zijn aangelegd op vooruitstekende punten in het boschje van Ordrupskrat en van waaruit de inundatie goed geflankeerd kan worden, zonder dat de batterijen van den tegenoverliggenden oever aan eene spoedige vernietiging blootstaan.

Het zijn beide open batterijen, bewapend met vier snelvuurkanonnen van 4,7 cM., waaruit blijkt, dat de batterijen slechts moeten dienen voor de nabijverdediging tegen stormenderhandsche aanvallen.

3°. *Het fort Fortunen.*

Dit fort ligt ten noordwesten van het Dyrehave-bosch en heeft als voorterrein eene open, zacht golvende vlakke, die zeer goed begaanbaar is.

Het vormt een vooruitgeschoven post van de eigenlijke eerste linie en werd later aangelegd dan deze. Het dient om de nadeelen zooveel doenlijk op te heffen, aan de ligging van meergenoemd bosch vlak tegenover het vak Christiansholm—fort Garderhøj verbonden. Men hoopt met dit fort aan den vijand de toegangen tot het bosch te bestrijden.

Het fort heeft een driehoekig tracé, met een zeer stompen tophoek, waardoor de diepte gering is. Er bestaat bomvrij onderkomen voor de geheele bezetting, terwijl de bekleede, droge grachten geflankeerd worden uit contrescarpalerijen. Verdediging van den open wal bezit het fort niet.

De bewapening (fig. 2) bestaat uit vier hefkoepels, elk bevattende een snelvuurkanon van 7,5 cM., welke koepels twee aan twee ter weerszijden van de kapitaal zijn geplaatst.

In elk der scherpe hoeken staat een observatiekoepeltje. De hoogte van het terrein bedraagt hier 146 voet (46 M.). Uit deze bewapening blijkt, dat het fort alleen bestemd is voor de nabijverdediging tegen troepen, en men zich geenszins ten doel stelt om, hetzij reeds op verre afstanden te werken, hetzij den geschutstrijd aan te binden. Het werk vertegenwoordigt daardoor een zeer bijzonder type, waarvan vele vestingbouwkundigen nog niets willen weten.

4°. *Het fort Garderhøj.*

Dit fort ligt aan de zuidwestelijke punt van het bosch van Dyrehave, even ten zuiden van de Lyngby Enge. Het ligt op een zeer gewichtig punt, daar juist tusschen het bosch en de Lyngby Sö verscheidene goede wegen

naar de hoofdstad voeren. De voornaamste zijn de spoorweg van Helsingör en de straatweg over Lyngby.

Het gewicht van dit werk wordt niet weinig verhoogd door de omstandigheid, dat de vijand in de landstreek ten oosten van de Füre Sö uitstekend gelegenheid vindt, om eene krachtige artilleriemacht te ontwikkelen, en derhalve het geheele noordwestelijke gedeelte van het landfront het meest aan een ernstigen aanval blootstaat.

Deze overwegingen gaven het aanzijn aan een tamelijk groot werk, met een trapeziumvormig tracé. Het beginsel van de versterkingen van den Kolonel SOMMERFELDT is in dit werk het beste doorgevoerd. Geen open wal, noch voor infanterie, noch voor artillerie, maar eene groote kern van betongebouwen, waaruit de koepels oprijzen. In de keel treedt de kazerne in den dag. De flanken en het front hebben een flauw hellend aarden escarptalud en eene bekleede contrescarp met logementen en reversgalerijen. Aan den voet van het escarptalud staat een hoog ijzeren hek, om de stormvrijheid te verzekeren. In de keel is de contrescarp daarentegen flauw hellend.

Het flankement in de droge grachten wordt verkregen uit eene caponnière in de keel en uit de reversgalerijen. De bewapening (fig. 3) is nagenoeg in ééne rechte lijn opgesteld en bestaat uit:

- 1 koepel voor twee kanonnen van 15 cM. L.,
- 2 GRUSONpanters, elk voor één kanon van 15 cM. K.,
- 2 hefkoepels, elk voor één snelvuurkanon van 7,5 cM.,
- 2 » » » » » » 5,3 cM.,
- 2 » » » » » » mitrailleur,
- 2 observatiekoepels.

Totaal: 11 koepels.

Voorts staan in de keelcaponnière nog drie tweeloops-mitrailleurs en een snelvuurkanon van 5,3 cM.

De gebouwen bestaan uit twee verdiepingen, maar door den bodem der begane grondsvddieping 10 M. onder het maaiveld te brengen, verkreeg men toch slechts een gering relief.

Uit de bewapening van dit fort blijkt, dat men het tot een drieledig doel wenscht te gebruiken: in de eerste phase van den strijd, om met lange kanonnen 's vijands kantonnementen en parken te beschieten; in de tweede phase, om met zware korte vuurmonden het aanleggen van de batterijen voor den geschutstrijd te belemmeren en de communicatie door Lyngby onmogelijk te maken; eindelijk in de laatste phase van het beleg, om met eene zeer krachtige bewapening aan snelvuurkanonnen en mitrailleurs tegen stormenderhandsche aanvallen op te treden. Het wil ons voorkomen, dat men hier te veel in één werk heeft willen vereenigen, de koepel met lange vuurmonden kan men rekenen tot de veiligheidsbewapening van de stelling, doch de korte kanonnen zouden wij liever los willen maken

van werken en pantsers en hen in grooter aantal verdeelen in het terrein. Men had voorts kunnen volstaan met één kalibersoort voor de snelvuurkanonnen.

Het fort ligt op eene hoogte van 124 voet (39 M.). De onmiddellijke nabijheid van het Dyrehave-bosch is een nadeel, omdat daardoor gedekte nadering mogelijk is. De afstand van het fort tot de brug over de Molle Aa, ten westen van Lyngby, bedraagt 2500 M., zoodat het dorp zelf ook tamelijk dicht vóór het front is gelegen.

5°. *Het fort Lyngby.*

Dit is gelegen op eene zacht golvende vlakte, op 1500 M. ten zuiden van de brug over de Molle Aa bij Lyngby, en zeker van evenveel gewicht als Garderhøj. Te zamen vormen deze beide forten de voornaamste steunpunten in eerste linie van het noordwestfront.

Meer direct werkt het tegen den spoorweg van Helsingör naar Kopenhagen en tegen de straatwegen over Frederiksdal en Bagsvaerd, voorts tegen het dorp Lyngby.

Het tracé is driehoekig, met zeer stompen tophoek; de keel is bastionvormig gebroken ter verkrijging van flankement. Overigens komt het fort, wat beginselen van inrichting en opstelling der bewapening betreft, geheel overeen met het voorgaande. De bewapening is weder geheel tegen verticaal vuur gedekt opgesteld (fig. 4) en aan zware vuurmonden nog krachtiger dan Garderhøj. Men vindt hier:

- 2 koepels, elk voor twee kanonnen van 15 cM. L.,
- 3 SCHUMAN'sche pantseraffuiten, elk voor één kanon van 15 cM. K.,
- 2 hefkoepels, elk voor één snelvuurkanon van 7,5 cM.,
- 1 » voor één mitrailleur,
- 2 observatiekoepels.

Totaal 10 koepels.

Bovendien staan in de keel en in de reversgalerijen eenige snelvuurkanonnen en mitrailleurs.

6°. *De positie van Gladsaxe.*

Deze is gelegen op het plateau van dien naam, dat zich, zooals wij boven zagen, vrij sterk markeert tusschen de omringende inzinkingen. De positie dient ter verdediging van het plateau, dat door zijne ligging noodzakelijk in de stelling moest worden opgenomen, vooral ook omdat het terrein meer westelijk weer lager is. De vooruitgeschoven ligging maakte, dat men hier niet met een enkel werk wilde volstaan, doch er eene bepaalde positie ontwierp. Hierdoor verkreeg men het groote voordeel, eene uitvalspoort te vormen, waardoor men in zuidwestelijke richting kan optreden tegen een voor het westfront geleverden vijand. Hierin juist treffen wij weer een der lichtpunten van de stelling in zijn geheel aan, nl. dat zij niet op een volkomen lijdelijk defensief is aangewezen.

IV. S. 21. D. N°. 9.

De positie van Gladsaxe bestaat uit eene doorlopende borstwering voor infanterie en licht verplaatsbaar geschut, ter lengte van ± 2 KM., welke in type overeenkomt met het later te beschrijven westfront.

In deze linie liggen twee stormvrije pantserforten, *Bagsvaerd* en *Gladsaxe*, die in type nagenoeg geheel met elkaar overeenkomen. Zij hebben een driehoekig tracé, met een bastionvormig gebroken keel, waarin de bomvrije lokalen uitkomen. De grachtsverdediging geschiedt uit orillons en revers-galerijen, de grachten zijn breeder en minder diep dan die van de boven beschreven fortten. De bewapening is voor beide gelijk en bestaat uit vier hefkoepels, elk voor één snelvuurkanon van 12 cM., en twee observatiekoepeltjes; elk fort telt dus zes koepels. Ook in deze werken heeft men geene verdediging van den open wal.

Het zwaardere kaliber van deze snelvuurkanonnen wijst er op, dat men zich hier iets meer voorstelt dan het afslaan van stormenderhandsche aanvallen, waarschijnlijk moet dit in verband worden gebracht met het meer offensieve karakter van deze positie, waardoor men ook op grootere afstanden, dan met kalibers van 5,3 en 7,5 cM. mogelijk is, eene nog krachtige vuuruitwerking wenscht.

De linie ligt op ± 140 voet (46 M.) hoogte, terwijl de waterspiegel van de Kagsau ligt op 75 voet (25 M.).

In de tweede linie liggen:

7°. *De batterij Bernstorff* en 8°. *de batterij Gjentoftø*.

Zij zijn gelegen aan den spoorweg Helsingør—Kopenhagen, achter de inundatie en voorwaarts van de dorpen Bernstorff en Gjentoftø. Zij hebben de directe verdediging van dien spoorweg ten doel.

Het zijn beide open aardwerken, met bomvrije ruimten voor logies en munitieberging; hunne bewapening bestaat voor elk uit vier (vermoedelijk lange) kanonnen van 9 cM.

9°. *De batterij Vangede*.

Deze is gelegen op eene hoogte, ten westen van het dorp van denzelfden naam, en heeft ten doel om met de beide volgende de voorste linie van het noordwestfront te steunen. Meer direct wordt door deze batterij het terrein bestreken, tusschen de wegen over Lyngby en Budinge naar de hoofdstad.

Het werk bestaat uit een stormvrij reduit, met bomvrije ruimten voor logies en munitieberging, en ter weerszijden van dit reduit een vleugel, ingericht voor opstelling van geschut op den open wal. Volgens sommige opgaven zou het reduit bewapend zijn met twee zware, twee lichte en twee snelvuurkanonnen, alle in gepantserde opstellingen, doch de Luitenant-Kolonel FROBENIUS — aan wiens opstel in de *Jahrbücher* van Februari en Maart 1894 wij onze gegevens hoofdzakelijk ontleend hebben — spreekt bij deze batterij, evenmin als bij die van Tinghøj, van pantseringen op het reduit; het komt ons dan ook waarschijnlijker voor dat men die in tweede linie niet op zoo ruime schaal zal hebben toegepast.

De vleugels zijn bewapend, te zamen, met 10 lange kanonnen van 12 cM. in open batterij en 2 mitrailleurs, elk in een hefkoopel. De afstand van de batterij tot het fort Lyngby bedraagt ± 1600 M., zoodat het voor- en tusschenterrein van de eerste linie, hoezeer niet krachtig, toch nog onder vuur kan worden genomen.

10°. *De batterij Budinge.*

Zij is gelegen, ten oosten van het gelijknamige dorp, op een tamelijk hoog punt, vanwaar men vermoedelijk over het dorp heen kan zien. De batterij sluit den weg over Budinge direct af. Zij bestaat slechts uit een open wal en is bewapend met 4 zware en 2 lichte vuurmonden.

11°. *De batterij Tinghøj.*

Gelegen op een der hoogste punten tusschen Budinge en Mörkhøj, heeft dit werk ten doel om, met de beide voorgaande, het terrein tusschen de linie van Gladsaxe en het noordwestfront te bestrijken.

Evenals de batterij Vangede, bestaat dit werk uit een stormvrij reduit met twee vleugels; ook omtrent het reduit geldt hetzelfde als bij die batterij is gezegd. De vleugels zijn te zamen bewapend met 9 kanonnen van 12 cM. L., in open batterij, en 2 mitrailleurs, elk in een hefkoopel.

Recapituleeren wij het geheele noord- en noordwestfront, dan vinden wij daarin de navolgende pantseringen aangebracht (1).

Werken.	Koopel 2 kanonnen 15 cM. L.	Pantser 1 kanon 15 cM. K.	Hefkoopel 12 cM. snel-vuur.	Hefkoopel 7,5 cM. snel-vuur.	Hefkoopel 5,3 cM. snel-vuur.	Hefkoopel mitrailleur.	Observatiekoopel.	Totaal.
Gladsaxe	—	—	4	—	—	—	2	6
Bagsvaerd	—	—	4	—	—	—	2	6
Lyngby	2	3	—	2	—	1	2	10
Garderhøj	1	2	—	2	2	2	2	11
Fortunen	—	—	—	4	—	—	2	6
Christiansholm	—	3	—	—	—	2	1	6
Tinghøj	—	—	—	—	—	2	—	2
Vangede	—	—	—	—	—	2	—	2
Totaal	3	8	8	8	2	9	11	49

(1) Frobenius.

De mitrailleurs in de torens van Christiansholm zijn MAXIM's, de overige tweeloops.

De onderlinge afstanden der verschillende werken zijn ongeveer de volgende :

Christiansholm	—	Garderhøj	= 3600 M.
Garderhøj	—	Fortunen	= 1600 »
Garderhøj	—	Lyngby	= 2000 »
Lyngby	—	Bagsvaerd	= 4000 »
Gjentoft	—	Vangede	= 1600 »
Vangede	—	Budinge	= 1200 »
Budinge	—	Tinghøj	= 1000 »
Vangede	—	Lyngby	= 1600 »
Budinge	—	Gladsaxe	= 2800 »

Alvorens van den sector Klampenborg—Mörkhøj af te stappen, blijven ons nog over de drie, op bladz. 578 genoemde, forten, welke nog slechts in project bestaan; omtrent inrichting en bewapening van die werken kunnen wij nog geenerlei gegevens verstrekken, zoodat het alleen mogelijk is in het algemeen ligging en doel te bespreken.

12°. *Het fort in het Dyrehave-bosch.*

Dit fort moet, in vereeniging met het fort Fortunen, den vijand beletten zich in het bosch te nestelen om van daaruit de linie Christiansholm—Garderhøj te bedreigen.

Feitelijk wordt hierdoor dus de geheele rechtervleugel van de stelling vooruitgebracht, en zal men er hoogst waarschijnlijk wel toe moeten overgaan, om ook nog aan de kust nabij Torbaek een werk aan te leggen.

13°. *Het fort bij Nybro.*

Dit zal worden gebouwd, tusschen de Lyngby Sö en de Bagsvaerd Sö, op een beheerschend punt aan den oever van eerstgenoemd meer. Het doel van dit werk is in hoofdzaak om den vijand te beletten zich van Lyngby zelf meester te maken en om het plateau ten noorden van de Lyngby Sö schoon te houden van vijandelijke artillerie. Deze laatste taak zal voor dit ééne fort wel wat te zwaar zijn. De zeer geïsoleerde ligging toch stelt het bloot aan eenen overmachtigen, concentrischen aanval met artillerie, waaraan het, zonder kans op ondersteuning, niet lang weerstand zal kunnen bieden. Naar onze meening is het niet juist gezien om, vóór de eigenlijke verdedigingslinie, nog op zoo grooten afstand forten vooruit te schuiven.

14°. *Het fort bij Emdrup.*

Dit werk zal komen achter de inundatie, op het punt waar deze door het voornaamste acces wordt gesneden, en dus in derde linie liggen. Na den val van den sector Klampenborg—Mörkhøj, zal het een der voornaamste steunpunten moeten vormen van de alsdan te bezetten verdedigingslijn.

B. *Het westfront.*

De sector van Husum tot de Kjöge Bugt vertoont een geheel ander karakter.

Wij vinden hier ééne doorlopende borstwering van 10 KM. lengte, bestaande uit 23 fronten. Bij 9 daarvan wordt het flankement verkregen uit de gewone caponnière, zooals men die meestal bij polygonale fronten aantreft, terwijl dit bij de overige geschiedt door zaagvormige breking.

Dit flankement door zaagvormige breking schijnt iets speciaal Deensch te zijn. Doordien het uiteinde van het eene front vooruitspringt vóór het begin van het andere, wordt eene halve caponnière gevormd, die de teruggetrokken lijn flankeert; deze halve caponnière wordt in front gedekt door een sterk, uit graniet en aardewerk samengesteld, orillon. Bij den bouw van deze kazematten heeft men gebruik gemaakt van ijzerconstructiën, rustende op ijzeren zuilen, waardoor meer inwendige ruimte aanwezig is, dan gewoonlijk in gemetselde kazematten het geval is. In elk dezer vindt men twee mitrailleurs en een snelvuurkanon van 5,3 cM. De toegang wordt gevormd door een tamelijk breed, hellend gang, die uitkomt op den walgang van het vooruitspringende front. Door dezen gang kan zonder moeite geschut worden gevoerd.

Voor de bezetting zijn in de caponnières en in de halve caponnières woonlokalen en in het orillon eene latrine gebouwd. Door verdere breking van de vuurlijn verkrijgt men, behalve het beschrevene, nog eene soort van hoog flankement van den open wal. FROBENIUS roemt dit flankement als zeer doelmatig.

Het profiel van de doorgaande linie is eene 10 M. dikke borstwering, met banket en walgang, en een 20 à 30 M. breede en 8 voet (2,5 M.) diepe, natte gracht. Daarvóór een bedekte weg, die op enkele punten tot wapenplaats is verbreed.

Van afstand tot afstand vindt men voorts breede, ruime emplacementen voor veldgeschut, met goede oprits.

Eindelijk, over de geheele linie verdeeld: 10 batterijen voor 56 zware kanonnen (15 cM. L.). Elke batterij bestaat uit 4 à 6 stukken, die twee aan twee in één emplacement staan, met een scherfweer er tusschen; de emplacementen zijn gescheiden door zware lange traversen, welke niet boven de borstwering uitsteken.

Deze vuurmonden dienen voor het vuur op groote afstanden en op 's vijands kantonnementen en parken; zij vormen de veiligheidsbewapening, welke reeds in vreedestijd in batterij staat.

Tusschen de batterijen zijn observatieposten, die trigonometrisch zijn vastgelegd.

Achter langs de linie bevindt zich een gemeenschapsweg met eene spoorbaan van smal spoor.

Het doel, dat men zich bij den aanleg van deze linie voor oogen heeft gesteld, schijnt hoofdzakelijk te zijn, het verleenen van stormvrijheid aan de batterijen, die men voor den eigenlijken geschutstrijd in oorlogstijd meer achterwaarts denkt aan te leggen. Deze stormvrijheid nu wilde men op de goedkoopste manier verkrijgen en het terrein wees eene dergelijke methode als het ware vanzelf aan. Het effen terrein bood geene geschikte punten aan om, evenals op het noord- en noordwestfront, pantserbatterijen aan te leggen, waarachter de gevechtsartillerie zich ongehinderd zou kunnen ontwikkelen.

Een groot nadeel van eene dergelijke linie is echter, dat eene doorbreking op eenig punt noodzakelijk moet leiden tot den val van de geheele linie. Dit nadeel zou te ontgaan zijn door in den geest als bij Christiansholm en bij de linie van Gladsaxe, van afstand tot afstand (bijv. 5000 M.), op zichzelf staande stormvrije reduits aan te leggen, liefst zoodanig dat zij van buiten niet zichtbaar zijn.

Voorts kan men aan eene op die wijze uitgevoerde versterking van een zoo groot terreingedeelte het nadeel niet ontzeggen, van een zuiver defensief karakter te dragen, hetzelfde nadeel dat onze geheele Nieuwe Hollandsche Waterlinie in zoo hooge mate aankleeft. Wel heeft men reeds in vreedstijd maatregelen getroffen, om van uit de caponnières spoedig bruggen over de gracht te kunnen aanleggen, maar deze uitgangen zullen toch nooit het deboucheeren van eene eenigszins aanzienlijke macht toelaten, wanneer de vijand zich voor de linie heeft vastgezet.

Dit nadeel mag men evenwel voor de Stelling van Kopenhagen, in haar geheel, niet te hoog aanslaan, daar wij juist boven hebben opgemerkt, dat het noordwestfront, door de positie van Gladsaxe, eene zeer goede gelegenheid biedt tot offensief optreden tegen 's vijands insluitingslinie.

Een Duitsch officier, die in 1892 de linie bezocht (1), verkreeg daarvan geen zeer gunstigen indruk. Wel is het voorterrein vlak, maar hij merkte op, dat het zoodanig bedekt is met heggen, lanen, knicks, hofsteden en bewoonde oorden, dat eene afdoende opruiming in oorlogstijd naar zijne meening wellicht tot de vrome wenschen zal behooren. Daar, waar echter geene bepaalde bosschen zijn op te ruimen, zal men in enkele dagen al veel kunnen doen, het lijkt dikwijls meer dan het is, vooral als men het terrein in den zomer beschouwt.

Om het westfront meer kracht te geven, schijnt men nog van plan te zijn er eenige forten vóór te leggen, waarvan er reeds twee zijn geprojecteerd, namelijk een ten noorden, en een ten zuiden van het dorp Brödbyöster. Deze werken zullen zeker veel bijdragen tot bemoeilijking van een geregeld beleg tegen de linie, mits men hen niet te ver vooruitschuift, wat, naar de kaart te oordeelen, bij het zuidelijkste der beide werken wel het geval is (\pm 3000 M.).

(1) *Internationale Revue u. s. w.*, Juli 1892.

Een belangrijk punt, bij den aanleg der landversterkingen, was de verzekering van de vleugels, aangezien eene aansluiting aan zee allermint veilig mag heeten, wanneer de vijand in staat is zijn zwaar geschut van de schepen hier te doen ingrijpen.

Aan den rechtervleugel nadert de dieptelijn van 4 vademmen de kust vrij dicht; zij maakt hierop alleen eene uitzondering bij Torbaeks Rev.

Dit is wellicht mede eene aanleiding geweest om de aansluiting hier achter de Lyngby Enge te zoeken, en niet voorwaarts van het Dyrehave-bosch. Toch kunnen, ten noorden en ten zuiden van de genoemde ondiepte, de grootere vaartuigen de kust nog dicht genoeg naderen, om ernstig gevaar voor den verdediger op te leveren.

Aan den linkervleugel van het landfront is de aansluiting aan de Kjøge Bugt minder ongunstig, daar de diepgaande vaartuigen hier verder uit den wal moeten blijven en men bovendien steun kan verwachten van vaartuigen der eigen marine met weinig diepgang. Deze toch kunnen nog manoeuvreeren in de ondiepten tusschen Amager en Seeland, waar de grootere vaartuigen van den vijand niet meer kunnen komen.

Om de vleugels tegen beschieting van uit zee te dekken, heeft men aangelegd:

1°. *De batterij Hvidøre.*

Deze ligt nabij Christiansholm en bestaat uit eene open aarden batterij, met bomvrij onderkomen. Zij is bewapend met kanonnen van 17 cM. L/40, die opgesteld zijn tusschen zware traversen, welke echter niet boven de borstwering uitsteken.

2°. *De batterij Avedøre*

Deze ligt aan de Kjøge Bugt en bestaat eveneens uit eene aarden batterij, met bomvrij onderkomen. Zij is bewapend met 8 houwitser van 29,5 cM.

Kopenhagen zelf heeft op Seeland geene omwalling meer onmiddellijk aan de stad. Vroeger bestond die, maar zij is ten behoeve van de uitbreiding der stad, sedert 1869, geheel geslecht en herschapen in parken en wandelplaatsen.

In het park van Søndermarken wordt een observatietoren gebouwd van 160 M. hoogte, in den geest van den Eiffeltoren te Parijs.

Het zeefront.

De versterking van Kopenhagen aan de zeezijde mocht zich eerder in de algemeene sympathie verheugen, dan die van de landzijde.

Nadat de Krimoorlog der regering had doen zien, welk gevaar Denemarken kon bedreigen bij verwickelingen tusschen Engeland en Rusland, bracht men eenige verbeteringen aan in de bestaande, oude versterkingen van het zee-front, maar tot eene afdoende versterking werd toch eerst overgegaan, gelijktijdig met het aanleggen der boven beschreven landforten.

Naar de voorstellen van den Kapitein HANSEN, werden de oude zeeforten verbeterd en nieuwe werken aangelegd.

Zij bestaan nu uit de navolgende werken:

Onmiddellijk aan de haven:

1°. De Citadel.

Oudere linie:

2°. De batterij Kalkbraenderi,

3°. Het fort Trekroner,

4°. De batterij Lynetten,

5°. Het Mellemfort,

6°. Het fort Prövesten,

7°. De Strickers Batteri.

Nieuwere linie:

8°. De batterij Charlottenlund,

9°. Het fort Middelgrund,

10°. De batterij Karstrup.

Oude werken op Amager:

11°. De stadsomwalling van Christianshavn,

12°. Drie oude batterijen bij Dragör,

13°. De Faste Batteri aan den zuidelijken haveningang.

Eindelijk zijn nog in project:

14°. Een fort bij Maglebylille,

15°. » » » Tymmerup,

16°. » » » Kogelunden.

1°. *De Citadel.*

Zij is gelegen aan den noordelijken haveningang en bestaat uit vijf bastions, met een lagen wal, eene enveloppe en eene natte, niet bekleede gracht.

Het werk is geheel verouderd en bevindt zich voor een deel zelfs in vervallen toestand, zoodat men er wellicht uit geen ander oogpunt waarde aan kan toekennen, dan als antiquiteit. Alleen aan de zeezijde is deze citadel nog bewapend met eenige oude stukken van Zweedsch model.

2°. *De batterij Kalkbraenderi.*

Dit is eene oude batterij, gelegen ten noorden van de Citadel, tegenover de vaargeul Cron Lob, waardoor het punt tamelijk belangrijk genoemd mag worden. Het open werk is in den laatsten tijd eenigszins opgemaakt en bezit nu, tusschen hooge traversen, twee krachtige vuurmonden van 30,5 cM.

Eene toevallige omstandigheid is voor dit werk zeer nadeelig; men heeft nl. in de nabijheid groote petroleumbergplaatsen gebouwd, met metalen overkappingen, waartegen het werk, met zijne hooge traversen, zoo duidelijk afsteekt, dat het van uit zee al op grooten afstand zeer goed is waar te nemen.

3°. *Het fort Trekroner.*

Het werk is gelegen op eene zandbank aan den haveningang en werd in 1828 voltooid. Het heeft tot taak om, met de zooeven genoemde batterij, den toegang tot de haven door het Cron Lob meer direct te verdedigen.

Van 1865 tot 1867 onderging het eenige wijziging en werd later nogmaals verbeterd.

Het werk bestaat nu uit een ouderwetsch kazemattenkorps met 9 schietgaten en twee vooruitspringende deelen, die elk met één schietgat flankeren en met twee op zee zien.

Op het kazemattenkorps ligt eene open batterij, welke in front bewapend is met zes kanonnen van 17 cM. achterlaad, drie aan drie opgesteld ter weerszijden van eene groote kapitaaltravers; de beide vleugels van deze batterij zijn wederom door hooge traversen gedekt.

Op de beide facen en de flanken, welke laatste slechts kort zijn, staan eenige oude Zweedsche 12 duimers (voorlaad) in batterij, maar ook deze worden gaandeweg vervangen door achterlaadkanonnen van 17 en 24 cM.

De nieuwe vuurmonden zijn alle voorzien van pantserschilden voor de bediening.

4°. *De batterij Lynetten.*

Zij is gelegen op \pm 500 M. ten zuiden van Trekroner en heeft tot taak vuur te brengen op het Kongedyb. De batterij ligt op eene vooruitstekende landtong, vóór de nieuwe handelshaven. Tusschen Lynetten en Trekroner zijn slechts enkele kleine vaargeulen, waardoor schepen met minder dan 3 M. diepgang de haven kunnen bereiken.

De batterij is tamelijk lang en onregelmatig getraceerd. Op den open wal staan 14 oude vuurmonden.

5°. *Het Mellemsfort.*

Gelegen op ongeveer 1300 M. van Lynetten, is het doel van dit, vrij ver in zee gebouwde, fort eveneens om vuur te brengen op het Kongedyb.

De open batterij is sedert kort bewapend met eenige nieuwere vuurmonden van 17 cM. met pantserschilden. De oude bewapening bestond uit 22 vuurmonden.

6°. *Het fort Prövesten.*

Gelegen op ongeveer 1200 M. van het voorgaande, brengt ook dit fort vuur op het Kongedyb.

Het is een gekazematteerd werk, in den geest van Trekroner, en voerde als oude bewapening 56 stukken. In den laatsten tijd zijn ook hier waarschijnlijk eenige nieuwere vuurmonden opgesteld.

7°. *De Strickers Batterij.*

Eene oude kustbatterij, gelegen achter het fort Prövesten. Zij is vrijwel in verval en zal vermoedelijk geene zware diensten meer te verrichten hebben. Zij kan wellicht nog vuur brengen op het Kongedyb.

Deze oude, bestaande fortelinie is zoo dicht bij de haven gelegen, dat men terecht inzag, dat zij, bij de tegenwoordige verre dracht der zware scheepsvuurmonden, de hoofdstad niet meer afdoende zou kunnen beschermen, en daarom ontwierp de Kapitein HANSEN eenige nieuwe werken, die, ge-

leggen op 6 KM. van de Citadel, de vijandelijke schepen op den gewenschten afstand zouden houden.

De oude werken werden, zooals wij boven reeds zagen, voor een deel althans opgemaakt en van eene bewapening voorzien, die meer overeenkomstig de eischen des tijds mag worden genoemd. De vraag is echter of die oudere forten wel bestand zullen zijn tegen den veel zwaarder dreun van de nieuwe kanonnen; vooral bij fort Trekroner, dat eene vrij zware bewapening heeft gekregen, wordt hieraan ernstig getwijfeld.

8°. *De batterij Charlottenlund.*

Deze is gelegen aan de zuidelijke punt van het park van Charlottenlund, op ongeveer 6 KM. van de Citadel. Zij brengt haar vuur op de Oere Sund en op den noordelijken toegang tot de haven.

Een nadeel is, dat zij zich sterk afteekent tegen het evengenoemde park.

De batterij werd eerst kort geleden nieuw gebouwd en bestaat uit een stormvrij werk met bomvrije ruimten en eene open geschutopstelling. Zij is bewapend met twee KRUPP'sche kanonnen van 30,5 cM., gescheiden door eene zeer zware travers, waarin een munitiemagazijn. Boven op dit magazijn bevindt zich eene 10 M. hooge gronddekking, terwijl de dikte van de travers, loodrecht op de vuurlijn, niet minder dan 30 M. bedraagt.

Verder vindt men er nog twee kanonnen van 17 cM. en in de keel eenige snelvuurkanonnen voor de nabijverdediging.

De natte gracht is ruim 10 M. breed en niet bekleed. De totale lengte van het werk bedraagt 250 M.

9°. *Het fort Middelgrund.*

Midden in zee, op 4 KM. ten noordoosten van het fort Trekroner, verheft zich een kolossaal werk, een door menschenhanden vervaardigd eiland, dat eenige overeenkomst vertoont met ons fort op het Pampus.

Gelegen op de noordelijkste punt van de ondiepte Middelgrund, beheerscht het, tot op 2800 M., de beide voornaamste vaarwaters, het Hollaenderdyb en het Kongedyb.

De diepte van de zee bedraagt op het punt, waar het fort zich verheft, 7,20 M.

Eene reusachtige, in zee gestorte betonmassa, die in de keel is gedekt door granietblokken, vormt de kern van het geheel, daarin zijn de gangen, woonlokalen, kazematten en munitiebergplaatsen uitgespaard. Om deze kern heen ligt een, in den vorm eener lunet gebouwde, golfbreker, die de contrescarp uitmaakt van eene 18 M. breede gracht. De golfbreker is aan de zuidzijde iets verder van de kern verwijderd, waardoor een haventje gevormd wordt, dat door eene uitgespaarde opening kan worden bereikt.

Op den golfbreker is een bedekte weg, waarvan de vuurlijn ligt op 2,50 M. boven den waterspiegel, met een banket voor infanterie en een walgang daarachter; banket en walgang zijn beide 1,20 M. breed.

Het fort heeft den vorm van eene diepe lunet met afgeronde saillanten; de facen zijn 100 M. lang, de flanken 120 M.

De bovenbouw van het werk dient tot opstelling van de zware vuurmonden; zij vuren alle over bank en zijn opgesteld tusschen zware traversen.

De bewapening bestaat uit:

- 5 zware kanonnen (waarschijnlijk van 30,5 cM.),
- 12 middelsoort kanonnen (» » 17 »),
- 13 snelvuurkanonnen.

Dat men al deze vuurmonden in open batterij heeft opgesteld, vindt hoogstwaarschijnlijk zijne verklaring in de enorme kosten, welke gepaard gaan aan eene zoo uitgebreide toepassing van pantseringen voor de zwaarste kalibers.

Toch schijnt men het voornemen nog niet te hebben laten varen, om, bij voldoende geldmiddelen, alsnog pantserkoepels op het fort aan te brengen; ten minste men vindt aangegeven, dat de onderbouw zoodanig is geconstrueerd, dat daarop, zonder groote veranderingen aan te brengen, nog koepels kunnen worden opgesteld.

De stukken staan nu achter een wal van 25 M. dikte, een der vijf zware vuurmonden staat in de kapitaal, de vier andere, twee aan twee, in eene face; de stukken gescheiden door scherfweren, de batterijen door zware traversen.

In het midden van het fort bevindt zich, op eene hoogte van 25 M. boven den waterspiegel, een observatiekoepel voor den commandant.

De onderbouw is ruim voorzien van elevators en electricch verlicht; hij wordt langs mechanischen weg geventileerd.

De ligging is zeer geïsoleerd, ondersteuning van de kustbatterijen of van de kustforten der oudere linie kan niet zeer werkzaam zijn en het is daarom te vreezen, dat een overmachtige aanval het fort in moeielijke omstandigheden zal brengen. Dan zal echter de Deensche vloot, met weinig diepgaande vaartuigen, de tusschenbatterijen moeten leveren voor den geschutstrijd en zich staande houden in de ondiepere vaarwaters, waar de groote schepen van den vijand haar niet kunnen bereiken.

Een nadeel van deze geïsoleerde ligging is, dat het bij mogelijke overrompeling, of bij verovering door den vijand een hoogst gevaarlijk wapen zal worden tegen de hoofdstad.

Hetzelfde bezwaar hoort men ook wel eens aanvoeren tegen het fort Pampus, en zeker heeft Middelgrund dan vóór, dat de vuurmonden in open batterijen staan, die van uit de werken der oudere linie zoodanig beschoten kunnen worden, dat de bediening door den vijand zeer bezwaarlijk wordt, iets wat, zoolang het werk in handen van den verdediger is, door het minder juiste vuur van de schepen niet zoozeer te vreezen is.

Voor forten als deze, die na verovering zoo gevaarlijk kunnen worden voor de eigen verdediging, zou men wellicht kunnen grijpen naar een middel

dat wel kras, doch vermoedelijk afdoende is. Men legge nl. van den vasten wal eene electriche geleiding aan naar de hoofdbergplaatsen van de munitie in het fort en steke den brand in het buskruit zoodra het eerste schot door den vijand van het fort wordt afgegeven.

Eene dergelijke inrichting moet natuurlijk zoodanig gemaakt worden, dat zij voor de eigen bezetting absoluut gevaarloos zij, en, ter wille van het moreel van den troep, voor dezen, zoo eenigszins mogelijk, een geheim blijve. Voorts moet de vijand haar ook niet kunnen vinden, hetgeen verkregen zou kunnen worden door onder de munitiebergplaatsen eene dynamietmijn te metselen.

10°. *De batterij Karstrup.*

Deze is gelegen aan de oostkust van het eiland Amager, ten noorden van het dorp Karstrup, en brengt vuur op het Drogden.

Hare inrichting is gelijk aan die van de batterij Charlottenlund, alleen staan er twee zware traversen op, terwijl de bewapening, in plaats van twee, vier KRUPP'sche kanonnen van 30,5 cM. telt.

De drie werken Charlottenlund, Middelgrund en Karstrup zijn voorzien van inrichtingen voor afstandmeting, van electriche projectorstanden en van commandotorens. Aan alle vuurmonden, die over bank vuren, zijn schilden aangebracht tot dekking van de bediening tegen geweervuur en scherven.

De onderlinge afstanden zijn de volgende:

Charlottenlund — Middelgrund = 5400 M.

Middelgrund — Karstrup = 8800 »

Middelgrund — Citadel = 5600 »

Eindelijk maakte bij de versterking van de hoofdstad nog een punt van overweging uit, of het noodig was zich te wapenen tegen een aanval over het eiland Amager, doch men heeft terecht ingezien, dat dit gevaar al zeer gering was.

De vele ondiepten maken dat het eiland zeer moeilijk te naderen is, terwijl de uitgebreidheid bovendien te gering is, om een operatietooneel op te leveren voor eene afdeeling van zoodanige sterkte, dat zij niet door den verdediger zou kunnen worden teruggeworpen.

Alleen bij Dragør zou het wellicht mogelijk zijn troepen aan wal te brengen, maar het te verkrijgen resultaat weegt niet op tegen het moeilijke van eene onderneming op dit eiland. Men heeft zich daarom dan ook bepaald tot het laten bestaan van de oude enceinte de sûreté.

Wel loopen somtijds geruchten omtrent nieuw geprojecteerde werken, die wij volledigheidshalve ook onder N°. 14, 15 en 16 opgaven (bladz. 588), maar het laat zich niet aanzien dat deze spoedig tot uitvoering zullen komen.

In plaats van die opgegeven werken schijnt men tegenwoordig nog eerder

over te hellen tot den bouw van eenige steunpunten op een meer teruggetrokken lijn, ongeveer ter hoogte van de batterij Karstrup.

11°. *De stadswalling van Christianshavn.*

Aan deze zijde heeft de stad zich veel minder uitgebreid dan op Seeland, zoodat het hier geen bezwaar had de oude omwalling in onderhoud te houden.

Zij is 3800 M. lang en bestaat uit 13 ouderwetsche bastions, met eene be-muurde escarp en eene breede natte gracht. Zij beveiligt de stad aan die zijde voldoende tegen verrassing. Een nadeel is, dat de voorstad Sundbyöster vlak voor de linie ligt.

12°. *Drie oude batterijen bij Dragör.*

Deze zijn in vervallen toestand, maar zouden wellicht nog iets kunnen medewerken bij een aanval op dit punt.

13°. *Faste Batteri.*

Een oud werkje met oude bewapening, oorspronkelijk aangelegd tot be-veiliging van den zuidelijken haveningang, maar nu zonder waarde.

Hiermede hebben wij getracht eene beknopte beschrijving te geven van eene stelling die, in een klein land aangelegd, wel onze aandacht verdient, meer wellicht dan veel van hetgeen wij dikwijls lezen en bestudeeren van onze groote naburen.

FROBENIUS zegt omtrent deze werken in zijne meer technische studie in *Archiv*, enz., Band C:

»Wij zien in het totaal der versterkingen niet alleen een goed doordacht tactisch plan doorgevoerd, maar zelfs tot in details overal eene technische vinding, wijs overleg en zorg voor zoo gunstig mogelijke verdedigingsin-richtingen. Dit alles gepaard gaande met zoo min mogelijk kosten, ver-bonden aan de voor een klein land groote werken. Dank zij deze voorzorgen is het gelukt, de gezamenlijke geniewerkzaamheden der landversterkingen, met inbegrip der koepels, te maken voor 9 millioen gulden. De totale kosten van de land- en zeeversterkingen zullen met inbegrip der artillerie-bewapening (doch zonder onteigeningskosten) ± 18 millioen gulden be-dragen.»

Dat ook de onteigeningskosten niet zulke buitensporige sommen verslinden, als bij ons te lande maar al te dikwijls het geval is, blijkt uit de opgaven omtrent de twee voornaamste forten van het landfront:

Garderhøj met onteigening . . .	787.584	gulden.
» zonder » . . .	766.752	»
Verschil ±	20.000	»
Lyngby met onteigening.	777.504	gulden.
» zonder »	756.672	»
Verschil ±	20.000	»

Ter vergelijking met Nederlandsche toestanden voegen wij hieraan nog toe eene korte opgave van de sterkte van leger en vloot, zooals die wordt opgegeven door het bekende werk van MOLARD.

Deensche Leger.

1ste ban.

Infanterie:	10 regimenten à 3 bataljons	+ 1 bat. garde	= 31 bat.,
Cavalerie:	5 » »	3 eskadrons + 1 depotesk.	= 16 esk.,
Bereden art.:	2 » elk à 2 afd. van 3 batterijen		
	à 8 stukken		= 96 stukken,
Genie:	1 regiment van 10 compagnieën		= 10 comp.,
Vestingart.:	2 bataljons totaal		= 6 comp.,

2de ban.

Infanterie.	11 bataljons.
Artillerie.	4 batterijen veldartillerie.
	3 compagnieën vestingartillerie.
Genie.	6 compagnieën.

Totaal ± 60.000 man.

Deensche vloot.

8 slagschepen,
8 kruisers,
8 kanonneerbooten,
18 torpedobooten.

ALTING VON GEUSAU.